

Kunskapsöversikt och översyn av bidraget
inköpsstöd till folk- och skolbibliotek

Inköps- stöd

KULTURRÅDET

Förord

Inköpsstöd till folk- och skolbibliotek har fördelats till landets kommuner sedan 1997 och har sedan starten haft en hög sökfrekvens. Det är inte ett projektbidrag utan går till den reguljära verksamheten för att långsiktigt stärka denna.

Stödet används till att köpa in medier för barn och unga. Syftet är att förbättra tillgången på medier och att främja barns och ungas intresse för läsning. Förhoppningen är också att stödet ska stärka samverkan mellan folk- och skolbibliotek och skapa en dialog kring den läsfrämjande verksamheten i en kommun.

För att ringa in utmaningar och få syn på kommunernas behov, har den här kunskapsöversikten tagits fram. Ett nästa steg för oss på Kulturrådet är att föreslå konkreta förändringar av inköpsstödet. Bidraget styrs av en förordning, och förslag som går emot villkoren i förordningen måste godkännas av regeringen.

Bidragsomgången för 2021 kommer att ske på samma sätt som tidigare år. Som ett första steg informerar vi om stödet, speciellt gentemot skolsidan, eftersom det framkommit att kunskapen om stödet är låg här. Från 2021 har inköpsstödet förstärkts med 10 miljoner kronor. Den totala budgeten att fördela till kommuner är nu 34 miljoner kronor.

Jag vill rikta ett särskilt tack till Cay Corneliuson, pensionerad handläggare på enheten, som hjälpt Kulturrådet att ta fram den här kunskapsöversikten. Eftersom vi tror att den kan vara till nytta för fler än oss på Kulturrådet, publicerar vi den digitalt för alla som är intresserade av att läsa den.

*Lotta Brilioth Biörnstad,
Enhetschef, litteratur och bibliotek*

Innehåll

1. Inledning	4
2. Lagar och förordningar	7
3. Inköpsstödet – hur har det fungerat?	10
4. Aktuella rapporter och utredningar	15
5. Diskussion	26
6. Kulturrådets undersökningar	32
7. Diskussion, utmaningar och möjliga förändringar	37
8. Referenser	42

1. Inledning

Kulturrådet har givit följande personer i uppdrag att följa upp inköpsstödet till folk- och skolbibliotek: Cay Corneliuson, pensionerad handläggare som tidigare arbetat med stödet, Anna Hällgren och Nina Suatan som för närvarande är handläggare på Kulturrådet och arbetar med läsfrämjande insatser inom enheten för litteratur och bibliotek.

I uppdraget ingår att ta fram ett kunskapsunderlag som ska utgöra grund för de förändringar som bland annat föreslås i budgetunderlaget 2022–2024, samt följa upp inköpsstödet syfte och relevans. Målgruppen är alla som är berörda och har intresse av inköpsstödet.

1.1 Syfte

Syftet med kunskapsöversikten är att anpassa inköpsstödet så bra som möjligt till de behov som kommer till uttryck i aktuella undersökningar, rapporter och utredningar kring folk- och skolbibliotek, litteratur och läsfrämjande.

1.2 Mål

- Utifrån aktuella rapporter, utredningar och undersökningar, samt kunskaper som inhämtats under många års handläggning, fånga upp stödets relevans för folk- och skolbibliotekens medieförsörjning, och återge det i en kunskapsöversikt.
- Göra intervjuer och enkäter för att belysa hur inköpsstödet landar i kommunerna.
- Föreslå förändringar av Inköpsstödet till folk- och skolbibliotek så att stödet svarar mot behoven.

1.3 Bakgrund

Kulturrådet fick 1995 i uppdrag att undersöka om barns tillgång till litteratur hade förändrats under 1990-talet. Rapporten, som togs fram av Siv Hågård, visade att försäljningen från bokhandeln hade minskat med en fjärdedel, och bokutlåningen från folkbiblioteken hade minskat oroväckande. 1990-talets nedskärningar inom barnomsorg, skola och bibliotek hade fått konsekvenser. Regeringen inrättade därför ett stöd på Kulturrådet till inköp av barn- och ungdomslitteratur till landets kommuner på 25 miljoner kronor. Stödet infördes 1997, samtidigt som ett stöd till läsfrämjande på 5 miljoner kronor. Syftet med bidraget var/är att bidra till att tillgången på litteratur på folk- och skolbiblioteken förbättras i syfte att främja barns och ungas intresse för läsning och litteratur. I ansökan ska det läsfrämjande arbetet i kommunen beskrivas, och samverkan skulle ske mellan folk- och skolbibliotek.

Varje kommun kunde göra en ansökan, och av den skulle det framgå hur intresset för läsning och litteratur skulle främjas. Ett villkor var att anslaget för folk- och skolbibliotekens medier inte minskat från föregående år. Samma villkor gäller idag; medieanslaget får inte minska, varken för skol- eller folkbiblioteken, och särskilt anges att anslaget för barn inte får sänkas. Kulturrådet har aldrig haft synpunkter på ingångsvärdena, det vill säga hur mycket kommunerna satsar per barn.

Kulturrådet utvärderade stödet fem år efter starten, 2001. I en rapport till Kulturdepartementet 2001 redogör handläggaren Johanna Hansson för bakgrunden till stödet och hur arbetet fortlöpte. I rapporten finns också en intervjudel från tre kommuner skriven av journalisten Henriette Zorn. De kommuner som var representerade var: en liten, en medelstor och en stor.

Från början var det tänkt att stödet skulle kunna ges för flera år i taget, vilket hade givit långsiktighet

och stabilitet. Samtidigt innebar ju konstruktion att kommunerna skulle redovisa varje år och söka varje år – det hade varit svårt att fördela stödet om kommunerna haft olika tidsperspektiv, det hade givit stödet mer karaktär av projektstöd. En idé från början var också att de böcker som skulle köpas skulle vara litteraturstödda titlar, men den idén skrinlades efter diskussioner. Kommuner som utvecklade en bra *samverkan* mellan skola och folkbibliotek skulle premieras, liksom kommuner som hade särskilt framsynta *planer* för läsfrämjande.

Både Johanna Hansson och Henriette Zorn redovisar att det var förenat med stor ansträngning att samordna ansökningsförfarandet i kommunerna, samt att det inte förekom så mycket samarbete mellan folk- och skolbibliotek egentligen. Ibland gör stödet stor nytta enligt dem, och hjälper till att lyfta en verksamhet, men ofta delas pengarna ut ganska mekaniskt. Skolorna tilldelas medel i förhållande till elevunderlaget men fördelningsgrunden för folkbiblioteken är oklar. Att det är så svårt att få till stånd ett riktigt samarbete sägs bero på bristande personalresurser – det är ett återkommande tema i Henriette Z's rapportering. Det saknas också strukturer för samarbete; samarbetet sker mest genom informella kontakter mellan barnbibliotekarien på folkbiblioteket och de skolbibliotekarier eller lärarbibliotekarier som finns på plats.

Eftersom stödet från början var adresserat till folkbiblioteken, även om det berörde både folk- och skolbibliotek, var det oftast en barnbibliotekarie anställd på folkbiblioteket som hade hand om ansökan och som fick försöka överbrygga bristerna med information från skolan. Det har upplevts som ett stort problem av folkbiblioteken under årens gång.

Sedan 2005 fanns ett krav i bibliotekslagen på att de offentliga biblioteken skulle ha biblioteksplaner, men lagen efterlevdes inte särskilt väl till att börja med. 2015 skärpte Kulturrådet kravet på att kommunerna skulle ha en giltig biblioteksplan för att få söka stödet. Tidigare hade kravet för att få inköpsstöd varit att kommunen skulle ha en plan för sitt läsfrämjandearbete, men kopplingen till biblioteksplanen var nog inte uppenbar för alla. Kravet på biblioteksplan bidrog till att många kommuner satte igång med biblioteksplanarbetet med stöd från Kungliga biblioteket. Idag har 96 procent av kommunerna biblioteksplan, enligt ansvarig myndighet, KB. I bibliotekslagen framgår att Kungliga biblioteket (KB), de regionala biblioteksverksamheterna och den kommunala nivån ska samverka kring uppdraget att följa upp hur biblioteksplaner, som antagits av kommuner och landsting, har utformats och hur de används.¹

Problemet med dåligt utrustade och obefintliga skolbibliotek har uppmärksammats mycket sedan den nya skollagen kom till 2013, och en rad rapporter har skrivits om detta. Bland annat har Kungliga biblioteket inom ramen för arbetet med den nationella biblioteksstrategin givit ut två fristående rapporter som redovisar forskning kring skolbiblioteken. KB har också givit ut flera rapporter som berör folk- och skolbibliotek: *Skolbibliotek i biblioteksplanerna 2015*, *Trend 2017 – Kommunala biblioteksplaner* och *Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018 – en översikt*.

I rapporten om biblioteksplanerna skriver KB: "I förarbetena till både den gamla och nya bibliotekslagen är det tydligt att en anledning till att biblioteksplanerna har blivit lagstadgade har varit, och fortfarande är, att stärka skolbibliotekens betydelse i kommunerna. För att göra hela biblioteksverksamheten i en kommun eller län/region möjlig att överblicka behöver alla biblioteksverksamheter beskrivas gemensamt i biblioteksplanen. Detta är synligt i 89 procent av de lästa biblioteksplanerna, d.v.s. i merparten av planerna finns skrivningar om skolbiblioteken... Det är en tydlig skillnad i jämförelse med de tidiga biblioteksplanerna som oftast saknade skrivningar om skolbiblioteken."²

---

1. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/biblioteksplaner.html>

2. Trend 2017, s. 9

Inköpsstöd till folk- och skolbibliotek

I skollagen finns emellertid inget krav på planer för skolbiblioteken. Ett sådant krav och en uppmaning att synkronisera de olika biblioteksplanerna i kommunen skulle stärka både folk- och skolbiblioteken och samarbetet. I skolbiblioteksutredningen (SOU 2021:3)³ föreslås att ett tillägg ska göras till skollagen om att skolhuvudman ska anta planer för sin skolbiblioteksverksamhet.

Men utvecklingen går långsamt; enligt biblioteksstatistiken 2019 saknas det fortfarande i 84 kommuner enskilda skolbibliotek som har minst 20 timmars bemanning per vecka. I 50 av dessa finns ett integrerat folk- och skolbibliotek. Alla skolbiblioteksresurser är inte redovisade i KB's statistik eftersom urvalsramen är satt till minst 20 timmar/vecka.

Regeringen tillsatte utredningen *Stärkta skolbibliotek 2020*, som kom med en första rapport i januari 2021, för att se hur skollagen kan ändras för att stärka skolbiblioteken. Utredaren hade också i uppgift att kartlägga hur samverkan mellan lärare och skolbibliotekarier ser ut i dag och hur skolbiblioteken tydligare kan integreras i den pedagogiska verksamheten. I uppdraget ingick även att kartlägga hur samverkan mellan skolbibliotek, folkbibliotek och den regionala biblioteksverksamheten ser ut och vid behov lämna förslag på hur denna samverkan kan utvecklas och stärkas (se 4.3.1).

Sedan inköpsstödet skapades 1997 har förutsättningarna för läsfrämjande ändrats radikalt. Både synen på media och medielandskapet har genomgått dramatiska förändringar. Vår tillvaro har digitaliserats och vi tar del av världen via internet och sociala media på ett sätt som man i slutet av 90-talet knappt kunde föreställa sig.

Det vidgade textbegreppet som etablerades på 90-talet innebar en förändrad syn på media. Parallellt med det började begreppet *multimodalt* användas, det vill säga kommunikationsformer där alla sinnen kan användas. Samtidigt började termen *literacy* också användas som innebar en vidgad syn på läskunnighet. Förutom de grundläggande färdigheterna att kunna läsa, skriva och räkna inkluderas förmågan att *förstå, tolka, skapa* och *kommunicera* genom olika slags texter. I det perspektivet är det lätt att förstå att det läsfrämjande arbetet också måste förändras. Det räcker inte att ha tillgång till nya och intressanta böcker, det behövs insatser för att presentera och väcka intresse för läsningen på ett sätt som utgår ifrån läsaren. Det krävs också förståelse för de olika läskulturer och sociala sammanhang som en tilltänkt läsare befinner sig i. Det sättet att arbeta kräver mycket större personalinsatser än vad man föreställde sig när inköpsstödet skapades då läsfrämjande var liktydigt med att helt enkelt presentera böcker.

---

3. Skolbibliotek för bildning och utbildning, 2021

2. Lagar och förordningar

2.1 Inköpsstöd till folk- och skolbibliotek (2018:66)

Syftet med bidraget är att förbättra tillgången på litteratur till folk- och skolbiblioteken i syfte att främja barns och ungas intresse för läsning och litteratur. Kommunen måste ha en giltig biblioteksplan för att få bidrag. En förutsättning för inköpsstöd är att kommunen för det år bidraget betalas ut avsatt egna medel till inköp av medier till folk- och skolbibliotek för ett belopp som uppgår till minst summan av föregående års medieanslag och att den del av anslaget som avser medier för barn och ungdomar inte har minskats.

Kommuner som tagit emot bidrag enligt denna förordning är återbetalningsskyldiga om:

1. bidraget helt eller delvis inte har utnyttjats eller inte har använts för det ändamål som bidraget beviljats för,
2. om kommunen inte avsatt egna medel till inköp av medier enligt ansökan.

2.2 Bibliotekslagen (2013:801)

Av bibliotekslagen framgår att det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Vidare framgår att biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Bibliotekslagen innehåller bestämmelser inom det allmänna biblioteksväsendet gällande prioriterade grupper:

- Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt *barn och ungdomar*. Syftet är att främja språkutveckling och stimulera till läsning genom att erbjuda litteratur och verksamhet utifrån vars och ens behov och förutsättningar.
- Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt *personer med funktionsnedsättning*, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att de ska kunna ta del av information.
- Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska också ägna särskild uppmärksamhet åt *de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska*, bland annat genom att erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken, andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska samt på lättläst svenska.

Skolbiblioteken, som är en del av det allmänna biblioteksväsendet (all offentligt finansierad verksamhet), lyder både under skollagen och bibliotekslagen. Kravet på kommunala biblioteksplaner, som skärptes i bibliotekslagen 2013, kom till *mycket för att skolbiblioteken var eftersatta*.⁴ I förarbetena till båda årgångarna av bibliotekslagen står att läsa att lagstiftarnas intentioner var att förbättra skolbiblioteksområdet. Läser man gamla och nya utredningen, propositionen och lagen kan det sammanfattningsvis konstateras att paragrafen om biblioteksplaner har antagits för att uppnå följande:

---

4. Skolbiblioteken i biblioteksplanerna, Kungliga biblioteket 2015

1. Alla kommuner och landsting ska ha en politiskt antagen biblioteksplan. ...
3. Kommunala biblioteksplaner bör innehålla folkbibliotek, skolbibliotek och medieförsörjningen mellan andra kommunala institutioner eller biblioteksverksamheter. ...
5. Samarbeten på kommunal och regional nivå med andra bibliotekstyper bör vara beskrivna både i de kommunala och landstingskommunala biblioteksplanerna. ...
7. Biblioteksplanerna bör vara uppföljningsbara och kopplade till bibliotekslagen.
8. Alla offentliga bibliotekstyper bör eftersträva samverkan på kommunal, regional och statlig nivå.

2.3 Skollagen (2010:800) och Skolinspektionens arbete

Medan kommunerna bär ansvaret för folkbiblioteken är bilden mer komplicerad när det gäller skolbiblioteken. Kommuner, landsting, staten eller enskilda huvudmän har ansvar för skolbiblioteken. Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek. Kravet på att elever ska ha tillgång till skolbibliotek gäller för såväl offentliga som fristående skolor.

I skollagen finns ingen närmare precisering av vad som kännetecknar ett skolbibliotek. Propositionen till skollagen anger följande: "Med skolbibliotek brukar vanligtvis avses en gemensam och ordnad resurs av medier och information som ställs till elevernas och lärarnas förfogande och som ingår i skolans pedagogiska verksamhet med uppgift att stödja elevernas lärande".⁵

Skolinspektionen inspekterar enbart med utgångspunkt i skollagen, inte bibliotekslagen. I skollagen finns inga krav på biblioteksplaner. Skolbiblioteksutredningen föreslår att: "varje skolhuvudman ska anta skolbiblioteksplaner för sin skolbiblioteksverksamhet". Skälet är att planen kan bli ett viktigt verktyg i kvalitetsarbetet eftersom processen tydliggör förväntningar och mål, och för att planen synliggör och konkretiserar skolbiblioteksverksamheten.⁶

Skolinspektionen bedömer att följande krav ska vara uppfyllda för att eleverna ska anses ha tillgång till skolbibliotek och myndigheten utgår från dessa krav i tillsynen:

- Eleverna har tillgång till ett skolbibliotek i den egna skolenhetens lokaler eller på rimligt avstånd från skolan som gör det möjligt att kontinuerligt använda biblioteket som en del av elevernas utbildning för att bidra till att nå målen för denna.
- Biblioteket omfattar böcker, facklitteratur och skönlitteratur, informationsteknik och andra medier.
- Biblioteket är anpassat till elevernas behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning. (Skolinspektionen, 2016.)

---

5. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs, s. 5, Skolinspektionen, 2018

6. Skolbibliotek för bildning och utbildning, s. 177, s. 187

2.4 Läroplanen (reviderad 2019)

Skolbiblioteket har en utpekad roll i den reviderade läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet både när det gäller att stärka elevernas språkliga förmåga och den digitala kompetensen. Rektor har ansvaret för att skolbiblioteket används i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens.

3. Inköpsstödet – hur har det fungerat?

Stödet har genom åren haft hög sökfrequens. Antalet ansökningar har i medeltal legat på runt 250 (av 290 kommuner) sedan stödet infördes 1997. Frekvensen har varit något sjunkande de senaste åren. En vanlig orsak till att kommunerna inte söker är att folkbiblioteken – som oftast är initiativtagare – fått sänkt medieanslag, vilket förordningen inte tillåter. Det är vanligt att de står över ett år, och sedan återkommer på en ny nivå. En annan orsak till att inte söka är att det tillkommit flera bidrag inom folkbiblioteksområdet som tillgodoser andra behov än resurser till media som kan upplevas som mer relevanta.⁷ Exempel på andra bidrag som berör barnbiblioteksverksamheten är: *Stärkta bibliotek* och läsförmedlingsbidrag, bland annat till *Bokstart*-projekt. En annan verksamhet som nämns i intervjuerna, som är tidskrävande och som ofta prioriteras är Kungliga bibliotekets *Digitalt först*, ett nationellt kompetenslyft för bibliotekspersonal.

2020 fördelades inom inköpsstödet 24 miljoner kronor till 237 bibliotek. Det betyder att det i medeltal fördelades 101 265 kronor till kommunerna, i huvudsak efter antal barn och unga 0–18 år. 62 kommuner fick minsta möjliga summa, 30 000, vilket innebär en prioritering av små kommuner. Den minsta kommunen fick 64 kronor per barn, de större städerna 12 kronor per barn.

Den budget som angavs i redovisningarna för folkbibliotekens mediakostnad för barn och unga var sammanlagt för riket ca 110 miljoner kronor. Skolbibliotekens budget angavs till sammanlagt ca 86 miljoner kronor. Folk- och skolbibliotekens sammanlagda budget för barn och unga blir då ca 200 miljoner kronor. Siffrorna är ungefärliga och gäller bara de 237 kommuner som fick bidrag. Felkällor kan vara att det statliga stödet räknas in av misstag; i skolbibliotekens budget finns ibland läromedel medräknat. Men det ger en fingervisning om att inköpsstödet motsvara ungefär 10–12 procent av hela budgeten för kommunernas sammanlagda medieanslag för barn och ungdomar, och alltså är ett väsentligt tillskott till landets folk- och skolbibliotek.

3.1 Villkoren för att få inköpsstöd

Förordningen (2018:66) säger att om en kommun sänker budgeten för barnmedier från ett ansökningsår till ett annat får kommunen inte beviljas stöd. Om kommunen beviljats stöd men sänkt utfallet i förhållande till budget i redovisningen kan kommunen bli återbetalningsskyldig med en summa som anpassas proportionellt till sänkningen. Ibland måste kommuner (naturligtvis) sänka medieanslaget och då är det vanligt att de avstår från att söka ett år och sedan återkommer på en ny nivå i nästa års ansökan.

Villkoret att inte sänka medieanslaget har genom åren varit föremål för mycket diskussioner. Det kan tyckas underligt att staten kräver att medieanslaget ska bibehållas, utan att ha några synpunkter på ingångsvärdet – som varierar mycket mellan kommunerna. Ojämligheterna i landet är stora vilket bland annat påpekas i bibliotekstatistiken 2019.

Samtidigt uttrycker många kommuner tacksamhet över att kravet på bibehållet anslag håller deras medieanslag uppe.

En negativ konsekvens av villkoret med bibehållet anslag är att kommunerna ibland ställs inför valet att sänka medieanslaget *eller* anställa personal. Eftersom personal som arbetar med läsförmedling är minst lika viktigt som tillgång till media är det olyckligt att den konkurrenssituationen uppstår. För att

---

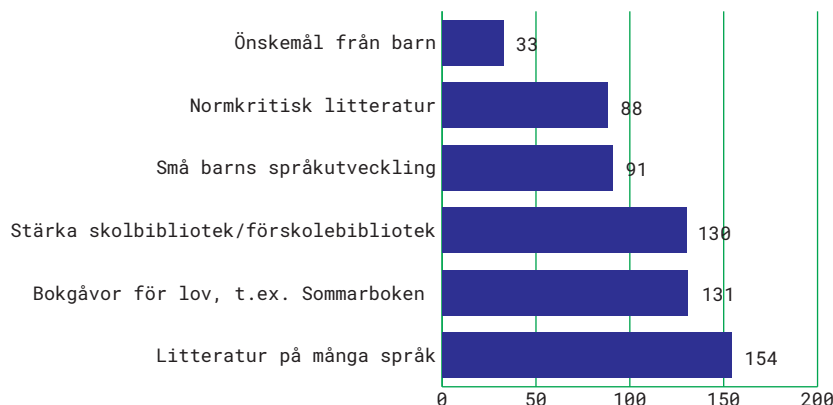
7. Kulturrådets intervju med 15 kommuner som inte sökt inköpsstöd, 2020

undvika det föreslår Kulturrådet att medieanslaget tillåts minska proportionellt till förmån för läsfrämjandetimmar (se 7.2). Ett mer radikalt förslag som bör vara med i diskussionen om förnyelse av bidraget, är att ta bort kravet på bibehållet medieanslag. Frågan är vilka villkor som i stället skulle gälla.

Ett annat villkor är att kommunen ska ha en giltig biblioteksplan. Tidigare stod i förordningen att kommunen skulle ha en plan för hur läsfrämjandearbetet ska utföras, men det kravet finns inte kvar. Däremot kräver frågorna i ansökningsblanketten att kommunerna redovisar hur de arbetar med barn och unga i olika sammanhang: på fritiden, i samband med barn- och mödrahälsovården, i samband med förskolan och skolan, samt med ett jämställdhets-, hbtq- och tillgänglighetsperspektiv. I teorin skulle en biblioteksplan vara tillräcklig, men de tenderar att vara mycket allmänna varför en del kommuner också tar fram en läsfrämjandeplan som är mer detaljerad.

3.2 Inköpsstödet speglat i ansökningarna och redovisningar

En undersökning gjordes 2019 och olika temaområden identifierades där inköpsstödet användes. En uppskattning av antalet kommuner som uppgett aktiviteter inom olika teman gjordes. Resultatet redovisas nedan:

a – Prioriterade grupper

Litteratur på andra språk än svenska anges ofta som ett användningsområde, utan närmare beskrivning av hur medierna används. Samarbete med integrationshandläggare och liknande är mer ovanligt trots att folkbiblioteken har mycket aktiviteter kring andra modersmål som sagostunder etc. Apropå jämställdhets-, hbtq-, mångfalds- och interkulturellt perspektiv: *Legimus* nämns i nästan alla ansökningar liksom särskilda hyllor med anpassade medier, så kallade äppelhyllor. HBTO-certifiering av bibliotek och regnbågshyllor är vanligt. Ansträngningar görs överlag för att skaffa litteratur på andra modersmål än svenska och litteratur som speglar jämställdhet på olika sätt.

b – Fritiden

På fritiden märks ökad verksamhet kring lovläsning. *Sommarboken* har slagit igenom väldigt brett, liksom *Vinterboken*. *Bokfika* är vanligt liksom bokcirkel och annan social verksamhet och satsningar i olika former kring läsfrämjande. Temapåsar görs även till fritidshemmen.

c – Förskolan

Traditionell verksamhet på *förskolor* som består är språklådor och bokpåsar från folkbiblioteket, samt besök på folkbibliotekets öppettider. Förskolorna kommer i minskande grad till biblioteken på grund av personalbrist och då kompenserar folkbiblioteket ofta med temalådor och påsar. Nätverk och samarbetsgrupper kring små barns språkutveckling är vanligt, liksom gemensamma studiedagar om språkutveckling och litteratur. I redovisningarna anges ofta att inköpsstödet använts för att stödja

inköp till förskole- och skolbibliotek på olika sätt, till exempel Kapprumsbibliotek. *Förskolebibliotek* verkar vara en företeelse som ökar. Olika läsprojekt mellan förskola och bibliotek är vanliga, till exempel närläsning av en titel under en längre tid.

d – I skolan

Utökad *samarbete med skolan* är en trend, ofta mer organiserat och dokumenterat i avtal mm. *Bokprat* för pedagoger är vanligt. Uppbyggnad av skolbiblioteksverksamhet skymtar också i inköpsstödsredovisningar, liksom att det finns samordnare för skolbibliotek.

Det är vanligt att folkbiblioteket tar hand om inköpsstödet men använder det i skolan, till exempel vid författarbesök, depåer för skolbruk, så kallade skolpooler, mångspråkscentraler, lättläst, e-bokstjänst med mera.

e – Små barns språkutveckling

Gåvoböcker delas ut i samarbete mellan biblioteken och BVC i nästan alla kommuner, och *Bokstart* finns numera i olika former i ca 150 kommuner. Aktiviteter ordnas som Baby på bibblan, babyhäng, bebisteater osv. *Nätverkande och samarbetsgrupper* kring små barns språkutveckling är vanligare. Samarbete med språkkonsulenter och logopedier är vanligt. Bokdepositioner lämnas ofta på BVC och MVC.

f – Barns och ungas delaktighet

Ganska få bibliotek berättar att de använder inköpsstödet till att köpa in böcker i dialog med barnen, trots att ett sådant arbetssätt förmodligen skulle öka barns och ungas känsla av delaktighet och intresse för litteratur och läsning. Detta tema skulle man önska var mycket mer utvecklat, i en tid när barnkonventionen har legaliserats och metoder för barns delaktighet är under utveckling. Ett förslag är att ge stödet ökad inriktning, dels på de prioriterade grupperna i bibliotekslagen, dels på ökad delaktighet (se 7.3).

3.3 Skolbiblioteken – ojäm motpart i arbetet med inköpsstödet

En grundtanke med stödet, har från början varit samarbete mellan folk- och skolbibliotek, men det har försvårats av att skolbiblioteken varit sparsamt förekommande och dåligt utbyggda. Situationen när det gäller skolbibliotek är mycket skiftande; det finns allt från välorganiserade sådana där samarbetet i kommunen fungerar väl mellan folk- och skolbibliotek, till små bokdepåer utan någon anställd. Ofta finns en lärarbibliotekarie som har för få timmar för att delta i planerings- och ansökningsarbete kring inköpsstödet.

Situationen beskrivs i rapporten *Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018*: "Graden av bemanning i skolbiblioteken upplevs också den som ojämlig, vissa skolbibliotek saknar bemanning helt, andra har personal utan bibliotekariekompetens och ytterligare andra har utbildad personal. Man upplever att det finns för få mediecentraler/skolbibliotekscentraler och menar att det är något som alla skolbibliotek borde ha tillgång till. Tillgången till vissa typer av medier är bristfällig, i synnerhet när det gäller kvalitativa e- och mångspråksmedier. Även strukturen och styrningen har brister i och med att man på många håll verkar under skilda kommunala förvaltningar. Skolbiblioteken är ofta inte integrerade i övrig skolverksamhet, något som medför bristande förståelse mellan verksamheterna."⁸

---

8. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018, s. 10

Det fanns 2018 40 skolbibliotekscentraler och 34 mediecentraler⁹. De har delvis överlappande uppgifter, men *mediecentralerna* är en pedagogisk resurs för hela skolan. *Skolbibliotekscentralerna* erbjuder mest hjälp med medieförsörjning men även allmän rådgivning. Mediecentraler är ofta mer inriktade på digitala medier, film, medie- och informationskunskap, talbokstillstånd etc. De kan vara kommunala, interkommunala eller regionala. Under senare år har det blivit vanligt att inrätta kommunala skolbibliotekssamordnare, 2018 fanns 59 stycken.

Skolledare har ofta, enligt Skolinspektionen, dålig kunskap om skolbibliotekens möjligheter och praktiska behov kring dem. Skolinspektion understryker rektors viktiga roll, samtidigt som den konstaterar att *rektorena stödjer det fysiska biblioteket, men har dålig koll på funktionen inom undervisningen*.¹⁰ Rektorens grad av kunskap spelar stor roll för hur mycket medel som tilldelas skolbiblioteken.

I Kungliga bibliotekets undersökning 2018 skickades en enkät ut där centralt placerade personer fick svara på frågor om skolbibliotekens utmaningar. De problemområden som lyftes var:

- Medieanslag
- Struktur och samordning
- Bemanning och kompetens
- Tillgång till e-medier och mångspråksmedier
- Nationella riktlinjer.¹¹

Det fanns enligt Skolverket 4 829 skolenheter i Sverige läsåret 2019/2020 från förskoleklass till gymnasium. En skola kan ha många skolenheter, men en uppskattning är att det skulle kunna finnas ca 3 000 skolbibliotek.¹² Det som finns är ca 900 skolbibliotek som är bemannade mer än 20 timmar per vecka, och ca 400 integrerade folk- och skolbibliotek. I 84 kommuner saknas helt enskilda skolbibliotek som har minst 20 timmars avsatt bemanning per vecka. I 50 av dessa kommuner rapporterar folkbiblioteken att det finns integrerade folk- och skolbibliotek. 34 kommuner saknar halvtidsbemannade enskilda skolbibliotek och integrerade folk- och skolbibliotek.¹³ Men det kan finnas skolbibliotek med mindre bemanning än 20 timmar i veckan i de kommunerna.

Förutom otydligheten i skolbibliotekens organisering bidrar den svaga tillhörigheten till den pedagogiska verksamheten till bristande styrning av skolbiblioteken menar Nybacka¹⁴. Skolbiblioteken räknas ofta till den *stödjande* verksamhet, inte den *pedagogiska*. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs är ett brett använt och accepterat uttryck som används för att legitimera dem. Men uttrycket *resurs* används ofta som något vid sidan av som hjälper till i skolan, som vaktmästare etc. Enligt den nya läroplanen ingår till exempel elevhälsan (kurator och speciallärare) i det pedagogiska arbetet, vilket skolbiblioteket också borde göra. Skolbibliotekarieverksamheten som "extra resurs" riskerar att begränsa och reducera delaktigheten i verksamheten.

---

9. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018, s. 50 & 52

10. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs, s. 25

11. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018, s. 57

12. Uppskattning av Cecilia Ranemo, statistikansvarig Kungliga biblioteket, mail 2021-01-03.

13. Bibliotek 2019, s. 17

14. Nybacka, s. 156

3.4 Inköpsstödet och friskolorna

Hur friskolorna ska hanteras i kommunernas ansökningar har alltid varit en källa till osäkerhet och diskussioner. Friskolorna omfattas ju av bibliotekslagen men behöver inte ha någon egen biblioteksplan och omfattas inte alltid av kommunernas biblioteksplaner. Men självklart måste de också – och i förlängningen barnen – ha rätt att ta del av inköpsstödet. Kulturrådet har uttryckt att de kan ta del av stödet om de 1/ redovisar sitt medieanslag, 2/ deltar i ansökningsförfarandet och 3/ beskriver hur de arbetar läsfrämjande – det vill säga beskriva i vilket sammanhang stödet ska användas.

3.5 Inköpsstödet, ett stöd till befintliga bibliotek – inte ett projektstöd

Det är värt att understryka att inköpsstödet är ett stöd till bibliotekens reguljära verksamhet som ska beskrivas i ansökan. Det är en stödform som ställer krav på strategiskt, långsiktigt tänkande snarare än nytänkande. I ansökningsformuläret ombeds kommunerna beskriva sitt arbete gentemot fyra olika målgrupper: nyfödda barn och föräldrar, förskolebarn, skolbarn och barn- och unga på fritiden.

Det är många kommuner som fått stöd kontinuerligt under flera decennier och det har stabiliserat olika verksamheter som till exempel gåvoböcker till nyfödda, och utlåning av tematiska bokpåsar i olika sammanhang.

Denna typ av stödform kan vara värdefullt speciellt för små kommuner som inte har tillräckligt med resurser för att göra större projektansökningar.

Det faktum att stödet är ett stöd till *befintliga* skol- och folkbibliotek glöms ibland bort. Det är inte meningen att stödet ska användas till att *bygga upp* bibliotek, men användas i ett utvecklat, långsiktigt arbete med läsfrämjande.

4. Aktuella rapporter och utredningar

4.1 Biblioteksfrågor, allmänt

4.1.1 Den nationella biblioteksstrategin (Kungliga biblioteket)

I den nationella strategin lyfts *barn och unga* fram liksom *nationella minoriteter* och *funktionshindrade*, allt enligt bibliotekslagen. Den institution i samhället som har mest kunskaper om medier på olika språk, anpassade medier och litteratur överhuvudtaget är folkbiblioteket, skriver de. Skolbiblioteken å andra sidan har kontakt med alla barn som går i skolan, vilket gör det viktigt att de två institutionerna samverkar. I den nationella biblioteksstrategin beskrivs utförligt den ojämna tillgången till skolbibliotek och bristen på skolbibliotekarier, liksom behovet att integrera skolbiblioteken i det pedagogiska arbetet och skolans strukturer. Rektors kunskaper om hur skolbiblioteksfunktionen kan integreras med den pedagogiska verksamheten behöver stärkas. I strategin efterlyses mätbara mål, kvalitetskriterier, modeller och nyckeltal för att kunna förbättra och fördjupa skolbiblioteksverksamheten med avseende på pedagogik och organisation för elevernas måluppfyllelse. Ett nyckeltal nämns som kan vara särskilt meningsfullt att ta fram: andelen elever per heltidsanställd skolbibliotekarie.¹⁵

I strategin lyfts också vikten av samarbete mellan alla offentliga bibliotek för att nå medborgarna och ge tillgång till media och information.

Läsdelegationen citeras i strategin och man pekar på vikten av att *bibliotekariekompetensen* lyfts fram i samarbetet. "Inom de förslag som delegationen lämnat kan folkbibliotek och skolbibliotek aktivt ta en drivande och strategisk roll, kopplat till medieutbud och kompetens. Det är värdefullt att Läsdelegationen särskilt pekar på betydelsen av samverkan mellan flera lokala och regionala parter, däribland biblioteken. Det är särskilt viktigt att barnbibliotekariernas kompetens beaktas i samverkansarbetet kring de riktigt små barnens språkutveckling och det intresse för ord och bild som ges via litteratur."¹⁶ Det kan tilläggas att barnbibliotekariernas kompetens när det gäller litteratur och läsfrämjande är unik i många kommuner och bör tas tillvara även i andra sammanhang.

Inom ramen för den nationella strategin har flera omfattande rapporter skrivits: *Värdet av skolbiblioteket. En verksamhet för hållbar utbildning och bildning* av Pamela Schultz Nybacka, 2018 (se referat bil.) och *Skolbibliotekets roll för elevers lärande. En forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015*, av Cecilia Gärden, 2017. Bägge rapporterna citeras på olika ställen i denna rapport. En rapport om folkbibliotekens barnverksamhet är också skriven, *Behöver biblioteken barnen – eller är det barnen som behöver biblioteken?* Av Helena Danielsson och Agneta Sommansson.

4.1.2 Bibliotek 2019, statistikrapport (Kungliga biblioteket)

I rapporten bekräftas tidigare påvisade trender som till exempel att allt fler folkbiblioteksorganisationer i olika kommuner samarbetar med varandra för att kunna erbjuda invånarna ett bredare titelbestånd – utan att öka sitt eget fysiska bestånd. En annan trend är att folkbibliotekens personal går in och upprätthåller en viss skolbiblioteksverksamhet mot betalning. De förekommer också gemensam användning av bestånd speciellt när det gäller e-medier då det kan finnas kommun-gemensamma abonnemang.¹⁷

---

15. Demokratins skattkammare, s. 17

16. Demokratins skattkammare, s. 14

17. Bibliotek 2019, s. 25, 38

Samtidigt som antalet enskilda halvtidsbemannade skolbibliotek ökar något minskar antalet folkbibliotek som är integrerade folk- och skolbibliotek (2019, 404 stycken). En negativ trend är sedan millennieskiftet att antalet folkbibliotek totalt sett minskat med 25 procent.

En del skolbibliotek som tidigare ingått i urvalsramen (minst 20 timmar skolbibliotekarie i veckan) meddelar att de på grund av skolans ekonomi fått minskad bemanningsgrad. Några av de kontakterade skolbiblioteken nämner att de har långvariga rekryteringsproblem för att ersätta vakanta skolbibliotekarietjänster. Samtidigt har nya skolbibliotek tillkommit och andra har fått ökade resurser till bemanning.

I 84 kommuner saknas enskilda skolbibliotek som har minst 20 timmars avsatt bemanning per vecka. Det är en liten minskning. I 50 av dessa kommuner rapporterar folkbiblioteken att det finns integrerade folk- och skolbibliotek. 34 kommuner saknar både halvtidsbemannade enskilda skolbibliotek och integrerade folk- och skolbibliotek. Sammanlagt har endast 43 procent av eleverna i landet tillgång till halvtidsbemannade skolbibliotek eller integrerat folk- och skolbibliotek. I genomsnitt har skolbiblioteken 0,17 årsverken per 100 barn (ungefär 1 årsverke per 500 barn). På folkbiblioteken finns det 1 årsverke för barn och unga per 1 085 barn (antal barn i riket 2018 0–18 år, var 2 266 430). Ojämligheten är även när det gäller folkbiblioteken mycket stor i de olika kommunerna.

De flesta biblioteksorganisationerna har sedan en längre tid minskat sina nyförvärv av tryckta böcker, i stället har tillgången till titlar av e-böcker ökat. Utlåningen av e-medier har också ökat. Men beståndet av media för barn och unga har ökat något, liksom utlåningen och personal för barn- och unga.¹⁸

Apropå prioriterade grupper har nedladdningen från Legimus ökat markant. Skolbiblioteket har en viktig roll när det gäller att förmedla talböcker.¹⁹

Det har sedan länge redovisats ett samband mellan andel personal som bemannar biblioteken och höga nyckeltal för verksamheten i övrigt, även utlån. Mer personal per invånare ger generellt sett fler invånare som aktivt nyttjar sitt bibliotek.²⁰

4.1.3 Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018 – en översikt (Kungliga biblioteket)

Skolbibliotekspersonalen säger i Kungliga bibliotekets rapport att det behövs mycket pengar till media (apropå inköpsstödet), att situationen är hopplöst ojämlig när det gäller medieförsörjning och att det borde finnas riktlinjer som rektorer kunde använda. Bilden bekräftas av Skolinspektionens rapport.²¹ Personalfrågan är också ett stort bekymmer. Samtidigt som mer samverkan mellan folk- och skolbiblioteket efterlyses, och det påpekas att många satsningar från folkbiblioteken också kommer skolbiblioteken till godo, så är det bra att hålla verksamheterna isär organisatoriskt menar de intervjuade. De integrerade folk- och skolbiblioteken tenderar att bara utveckla låneverksamhet, medan samarbete mellan lärare och skolbibliotekarie och skolbibliotekets pedagogiska funktion inte utvecklas.²² Rapporten refereras ytterligare under punkterna 3.3 och 5.2.

---

18. Bibliotek 2019, s. 5

19. Bibliotek 2019, s. 6

20. Bibliotek 2019, s. 25

21. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs, Skolinspektionen 2018

22. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018, s. 49,

4.2 Läsfrämjande

4.2.1 Barns och ungas läsning (Läsdelegationen, 2018)

Läsdelegationen lyfter en rad utvecklingsområden för att främja barns och ungas läsande; inledningsvis nämner de *små barns språkutveckling*, där folkbiblioteken spelar en viktig roll. *Skolan* och *skolbiblioteken* anses självklart ha en viktig roll när det gäller läsinläring och läsfrämjande. Läsdelegationen betonar särskilt gränslandet mellan skola och fritid som ett viktigt område och menar att skolbiblioteken hör till det området. Skolbibliotekarier har särskilda möjligheter att knyta an till elevernas personliga intressen och är därför viktiga. Fritidshemmen ligger också inom fritidssfären och har stor, outnyttjad, potential när det gäller läsfrämjande.

I linje med att fritiden är särskilt viktig för läsningen pekar Läsdelegationen på möjligheterna till *läsning på loven*. De lyfter *biblioteken* som den viktigaste aktören när det gäller läsfrämjande och betonar vikten av förbättrad *kompetensutveckling* för bibliotekspersonal. De understryker vikten av *samverkan* och inkluderar *hela* samhället när det gäller att ta ansvar för barns och ungas läsning.

Läsdelegationen pekar slutligen i sin rapport²³ på två övergripande frågor som är viktiga för att uppnå långsiktighet: *uppföljning* och *samverkan*. Samverkansfrågan är förstås central när det gäller ett stöd som inköpsstödet som riktar sig till två olika sektorer. Läsdelegationen pekar på svårigheterna med att etablera ett långsiktigt samarbete över sektorsgränser när det inte stöds av den nationella nivån. Det betyder att signaler om att samarbeta behöver komma uppifrån respektive myndigheter för att få igång samarbetet ordentligt.

4.2.2 Läsandets årsringar(Svensk förläggareförening, 2020)

Frågorna gäller vilka förändringar som har skett i läsning och läsvanor under de senaste decennierna, liksom hur dessa förändringar är relaterade till den mediala utvecklingen också på andra områden än hos den tryckta boken. Läsandets årsringar är en metastudie, alltså en studie som utgår från resultat i tidigare studier om läs- och medievanor.

4.2.2.1 Läsandets årsringar, Läsning och lyssnande i en mångmedial tid (Johan Svedjedal)

Johan Svedjedal inleder med genomgång av olika former av läsning. Han påpekar att också multimodalt läsande kräver omfattande förkunskaper och läsfärdighet på olika områden.²⁴ "I många nutida digitala miljöer gäller det inte bara för läsaren att avkoda traditionella skrivtecken och uttryckssätt, utan också att förstå kontextspecifika förkortningar, piktogram (emojis), liksom alla de teckensystem som finns i ljud och bild."

Den varierande betydelsen av ordet "läsa" har inneburit att termen har blivit omdebatterad inom bokbranschen, inte minst sedan ljudböckerna har fått en ökad betydelse. Hos många statistikproducenter och debattörer inkluderas ljudböcker självklart inom termen "läsa" – så exempelvis inom *Läsrörelsen* och i *Nordicoms* statistik.

För dem som arbetar med läsinläring och läsfrämjande tillmäts ofta den fria läsningen – den som sker "av egen vilja och av eget intresse" – ett särskilt värde för språkutvecklingen, bättre skrivförmåga och attityder till läsning. Forskning kring läsning är ett mycket snabbt växande område. Det

---

23. Barns och ungdomars läsning, s.167, 2018

24. Läsandets årsringar, s. 9

rymmer indelningar av olika typer av läsning, som aktualiserar frågor om *när* man läser, *hur* man läser, *vad* man läser och *varför*.

Läskulturen bärs upp av en *läsningens infrastruktur*, en som består av böcker och annat textburet material som finns i hemmet, i skol- och folkbibliotek, kamraters boksamlingar, bokhandel och på andra försäljningsställen. Läskulturen är alltså beroende av tillgång på läsmaterial i olika delar av det litteratursociologer kallar det litterära systemet, och av insatser av kunniga personer i en mängd olika sammanhang. En enkel poäng är att denna tillgång bygger på samverkande insatser mellan civilsamhälle, näringsliv och stat och kommuner. Annorlunda uttryckt: ingen av dessa sektorer kan ensam försvara läskulturen.²⁵ *Läsdelegationen* gör liknande reflektioner när de konstaterar att läsning är en uppgift för hela samhället.

Liksom samhällslivet i stort har bokmarknaden påverkats av tre stora processer under det senaste halvsekle: *kommersialisering*, *globalisering* och *digitalisering*.

Bakom den till synes stabila bokutgivningen ligger ganska stora förändringar i villkoren för den tryckta boken. En är att egenutgivningen sannolikt har ökat kraftigt (böcker i små upplagor, avsedda för en mindre krets), en annan att den sålda genomsnittsupplagan för professionellt utgivna böcker har minskat kraftigt under de senaste åren, särskilt då gällande facklitteratur. Ljudböcker utgör numera ungefär en fjärdedel av bokförsäljningen från föreningens medlemmar, räknat (Svenska förläggarföreningen), och tillväxten i försäljningen har varit särskilt stark de senaste fem åren.

Enligt den statistik som *Nordicom* gör gällande medievanor, var ungefär hälften av den litteratur som människor konsumerade *köpt*, och knappt en tredjedel bestod av *lån*. (I ingetdera av fallen skiljs på fysiska böcker och digitala tjänster.)

Det som kan kallas stadiga läsvanor är fortfarande fast knutet till den tryckta boken, samtidigt som utvecklingen mot nya format är tydligast inom skönlitteraturen. För *facklitteraturen* syns för 2017 att den i digital form hävdar sig mycket bättre som e-bok än som ljudbok – facklitteratur är faktiskt enligt dessa siffror mer läst som e-bok än den är lyssnad till.

Statistiken som helhet ger en bild av stabilitet i hur *många* som tar del av litteratur. Också för många andra medier är bilden över tid relativt stabil. Gällande *vilka* som tar del av litteratur en genomsnittlig dag syns ett stort tapp från mitten av nittioalet fram till 2018 bland yngre personer, störst i åldersgruppen 15–24 år (stabilitet hos de medelålders och till och med en ökning inom den äldsta delen av befolkningen). Medan andelen i gruppen 9–14 år under den perioden minskade 13 procent, minskade den i gruppen 15–24, hela 20 procent. "Siffrorna måste tolkas som att de verkligt regelbundna vanorna gällande litteraturkonsumtion håller på att eroderas i den yngre delen av befolkningen", menar Johan Svedjedal.

Men vanorna förändras hastigt; en ny undersökning från Bibliotekshögskolan, med mycket stort underlag visar att unga män (ca 80 000 män, 18–20 år) lyssnar på ljudböcker i mycket större utsträckning än flickor och mycket mer än någon trodde.²⁶ De lyssnar ca 100 min om dagen, vilket kan jämföras med att en genomsnittlig svensk ägnar 22 min om dagen för att läsa, förmodligen på papper. Här kanske en del av tappet från ovanstående undersökning finns. Frågan är om man kan jämföra pappersboks läsning med lyssning. Här behövs diskussion om vad läsning kan innebära och nya definitioner av läsning.

---

25. Läsandets årsringar, s. 12

26. Julia Pennlert, <https://www.forskning.se/2020/03/11/nej-det-stammer-inte-att-killar-laser-mindre-an-tjejer/>

4.2.2.2 Läsandets årsringar, Läsningens tillstånd bland barn och unga (Anna Nordlund)

Under 2000-talet förändrades medielandskapet och kom att påverka tiden och motivationen för läsning både i undervisningen och på fritiden. Oron för barns och ungas läsning flyttade fokus och handlar inte längre om *vad* och *hur* barn och unga läser utan om *varför* de inte längre läser böcker.

Barn och unga i Sverige är i högre grad än barn och unga i andra likvärdiga länder negativa till läsning. Den negativa attityden avspeglas också i att lästiden minskar. Minskad läsning innebär mindre lästräning och kan leda till dålig läsförståelse och ytterligare minskad läsmotivation. Det finns tre nödvändiga grundvillkor för att barn ska få likvärdiga förutsättningar att utveckla läsmotivation:

- skolans undervisning måste ge en god läsförmåga
- det måste finnas tid att avsätta till läsning både i skolan och på fritiden
- det måste finnas varierad tillgång till olika typer av lockande texter och vägledning för matchning.

Inom forskningen praktiseras ett vidgat sätt att se på läsande. Begreppet *literacy* används, och det har en bredare betydelse än *läskunnighet*. Förutom de grundläggande färdigheterna att kunna läsa, skriva och räkna inkluderar *literacy* att *förstå*, *tolka*, *skapa* och *kommunicera* genom olika slags texter i en allt mera digital och textrik värld. *Literacy* betraktas som ett fundament för hållbar utveckling i UNESCO:s Agenda 2030. Avkodning och läshastighet är viktiga färdigheter som behöver mycket träning. Men den inre föreställningsförmågan och de tolkande, skapande och kommunikativa aspekterna av läsförmåga är också viktig. Den inre föreställningsförmågan kan uppövas också genom att lyssna till läsning; *högläsning* med barn från tidig ålder har goda effekter på barnets egen läsförmåga, liksom på språkutveckling, ordförråd, allmän kunskapsutveckling och förmåga att uttrycka sig.

Under 2000-talet har andelen starka och mycket starka läsare sjunkit, andelen svaga läsare har ökat och spridningen i läsförståelseresultat har därmed också ökat. Faktorer som kön, föräldrars utbildning och vistelsetid i Sverige har under 2000-talet fått större betydelse för elevers resultat i Sverige än i OECD-genomsnittet. *PIRLS 2016* visar något förbättrade resultat. Fler elever når hög eller avancerad nivå jämfört med 2011 och andelen är nästan tillbaka på samma nivå som 2001. Men andelen läsare som når medelgod nivå har sjunkit sedan 2011, och andelen som ligger på elementär nivå eller under är i stort sett oförändrad.

Mycket i denna rapport och annan forskning tyder tyvärr på att litteraturundervisning som främjar starka läsoplevelser är eftersatt i svensk skola och barnomsorg. En forskningsrapport från Skolverket 2007 pekar på att undersökningar genomgående visar att många lärare saknar utbildning och kompetensutveckling i barn- och ungdomslitteratur och litteraturdidaktik. Fler lärare har fått utbildning (Läsflytet bland annat). *PIRLS 2021* kommer att kunna utvisa om en nedåtgående trend i läsförståelse bland svenska 10-åringar är på väg att brytas. Skolverket håller på med en utredning om svenskämnet inom alla skolformerna som ska vara klar under 2021.

Anna Nordlund är mycket kritiskt till att läroplanerna för förskolan aldrig innehållit förhållningssätt till litteraturen. Inte i den senaste heller (2018), fast litteraturen nämns där (högläsning och samtal kring litteratur för att utveckla språk). Som jämförelse nämns lärande och miljö utformad kring digital teknik åtta gånger i läroplanen 2018.

"Aldrig tidigare i historien har utgivningen av barn- och ungdomslitteratur varit så stor som under 2000-talet, samtidigt som läsförmågan hos barn och unga har gått ner, liksom tid och intresse för läsning."²⁷ Det finns anledning att fråga sig om dagens enorma utbud av böcker faktiskt blir

---

27. Läsandets årsringar, s. 64

ett hinder och problem när det gäller att skapa läsmotivation. Det gör det svårt för allmänhet och pedagoger att orientera sig. Bra, användbara böcker försvinner snabbt från marknaden på grund av små upplagor och begränsad lagerhållning, det gäller att hela tiden förnya sig och läsa in nytt som läsfrämjare och lärare.

4.2.3 Läsförfrämjande som professionellt objekt. Rapport från fortbildning och följeforskning i ett interregionalt bibliotekssamarbete. Jenny Lindberg, Julia Pennlert och Maria Ringbo, (Bibliotekshögskolan 2020)

Rapporten presenterar projektet *Läsförfrämjande som professionellt objekt* som genomförts under 2019 av lärare och forskare vid Högskolan i Borås på uppdrag av de regionala biblioteksverksamheterna i Dalarna, Uppsala, Västmanland, Örebro, Östergötland, och Jönköping och Sörmland. Projektet har delvis tillkommit som ett svar på frågor och utmaningar som identifierades i tidigare utvecklingsprojektet *Dela läslust 2017*. Det rymmer en fortbildningsdel i kursform, med yrkesverksamma deltagare från folkbibliotek i nämnda regioner, och en följeforskningsdel där samma deltagare ingått i en empirisk studie. I denna rapport beskrivs, analyseras och utvärderas projektets samlade resultat. Följeforskningen har haft analytiskt fokus på hur bibliotekens läsförfrämjande arbete och dess utvecklingsmöjligheter förstås och beskrivs av kursdeltagarna. Underlaget för den löpande analysen har producerats kollektivt av högskolans representanter och, i viss mån, kursens deltagare.

Studien visar bland annat att utgångspunkten för det läsförfrämjande arbetet fortfarande i hög grad är den *tryckta boken* medan digitala metoder och medier ofta används och beskrivs som stödfunktioner och som ett medel för ökad tillgänglighet. Av analysen framgår också att egen läsning, som metod för professionell kompetensutveckling inom det läsförfrämjande området, uppfattas som fundamental men ändå är svår att hinna med i verksamheter där förfrämjande av andras läsning står i centrum. Ytterligare en svårighet som framträder i analysen är att åstadkomma en uthållig och rättvis utvärderingspraktik kring det läsförfrämjande arbetet.

Avslutningsvis diskuteras projektets utfall; ett antal utmaningar identifieras och omsätts i följande strategiska förslag till verksamhetsutveckling och fortsatt forskning:

- strategisk förstärkning av det läsförfrämjande arbetet med tydligare målformulering och prioritering gällande bibliotekens verksamhet,
- adekvata, kvalitativa utvärderingsformer,
- aktiva insatser för en breddning av det digitala arbetet – den traditionella mediehierarki som placerar den tryckta boken främst behöver problematiseras och balanseras,
- fortsatt regionalt, men även lokalt, stöd till deltagargruppen för att tillvarata den kompetens som utvecklats inom projektet,
- infrastrukturen för forskningsorienterat arbete (inklusive egen läsning) behöver stärkas och bli mer likvärdig mellan kommuner och arbetsplatser,
- långsiktigt utvärderande följeforskning till stöd för den professionella bibliotekspraktiken.

4.3 Skolbiblioteksfrågor

4.3.1 Skolbiblioteksutredningen

I januari 2021 kom delbetänkandet *Skolbibliotek för bildning och utbildning* SOU 2021:3. Utredningen föreslår åtgärder för att stärka skolbiblioteken i syfte att ge elever likvärdig tillgång till ända-målsenlig skolbiblioteksverksamhet med fackutbildade bibliotekarier.

Utredningen föreslår att skollagen ska definiera att "skolbibliotek ska vara en gemensam och ordnad resurs med ett utbud av digitala och analoga medier som ska präglas av allsidighet och kvalitet och ställas till elevernas och lärarnas förfogande". Beståndets utformning och beskaffenhet har avgörande betydelse för hur skolbiblioteksverksamheten kan främja elevers läsande och medie- och informationskunnighet.

Det är viktigt att skolbiblioteket inte ligger för långt från eleverna. Elevers läsande och medie- och informationskunnighet stimuleras genom daglig tillgång till skönlitteratur, sakprosa och digitala medier. Kontinuerlig kontakt med skolbibliotekarien är väsentlig både för eleverna och för lärarna. Genom att skolbibliotekarier och lärare samarbetar kan skolbiblioteksverksamheten stärka undervisningen i skolans alla ämnen.

Utredningen föreslår att det ska framgå av skollagen att skolbibliotek ska vara bemannade. Syftet med förslaget är att stärka likvärdigheten och kvaliteten i skolbiblioteksverksamheten. Huvudmannen ska, enligt utredningens förslag, sträva efter att i första hand anställa personal som har en examen inom biblioteks- och informationsvetenskap.

I dag saknas reglering i skollagen av syftet med skolbibliotek. Utredningen föreslår att skollagen ska tydliggöra att syftet med skolbiblioteket är att främja elevernas läsande och medie- och informationskunnighet. Skolbibliotekets tradition när det gäller att främja läsande är stark, och ska fortsätta vara det. En god läsförståelse är avgörande för att eleverna ska klara sina studier i alla ämnen och skolbiblioteket kan spela en viktig roll för att främja såväl läsintresset som läsförmågan. Skolbiblioteken ska också bidra till att främja elevernas medie- och informationskunnighet.

Utredningen föreslår att det ska tydliggöras i läroplanerna att rektor ska ansvara för att samarbetsformer utvecklas mellan skolbibliotekarier och lärare. Rektor kan på detta sätt skapa förutsättningar för en skolbiblioteksverksamhet som på olika sätt stärker elevers bildning och utbildning.

En *biblioteksplan*, som kopplas till det systematiska kvalitetsarbetet, kan spela en väsentlig roll i uppföljningen, analysen och utvecklingen av skolbiblioteksverksamheten. I en sådan plan synliggörs skolbibliotekets funktioner bland annat genom konkretiserade mål och visioner samt aktiviteter. I dag är biblioteksplaner obligatoriska för kommuner enligt bibliotekslagen.

Utredningen föreslår att alla skolhuvudmän, även enskilda, ska anta skolbiblioteksplaner.

Skolbiblioteksplanen kan för kommunala skolor även fortsättningsvis vara en del av den kommunala biblioteksplanen.

I dag får skolbibliotek i relativt liten utsträckning del av den *regionala biblioteksverksamhetens* arbete, trots att många skolbibliotekarier efterfrågar att den även ska främja kompetensutveckling och andra insatser. Utredningen föreslår mot denna bakgrund att bibliotekslagen ska ange att regionbibliotek även ska främja skolbibliotek som är verksamma i länet, när det är lämpligt. För detta ändamål föreslår utredningen att kultursamverkansmodellen ska tillföras utökade medel.

4.3.2 Skolbibliotek – hur ser det ut? (Nationella skolbiblioteksgruppen, 2016)

Apropå samarbete skola/folkbibliotek beskriver *Nationella skolbiblioteksgruppen* komplikationen i skolbiblioteksfrågan som följer: "Tudelingen i skolbibliotekets natur genomsyrar alltså frågan från myndighetsnivå och hela vägen ner till verksamhetsgolvet. I dag har KB ett uttalat uppdrag kring skolbibliotek medan Skolverket inte har det, och ute i kommunerna sorterar skolbiblioteken ibland under utbildningsnämnden, ibland under kultur och fritid. Oavsett yttre omständigheter är det alltid

skolan som ytterst måste äga frågan. Självfallet hindrar inte detta att samarbeten mellan till exempel skola och folkbibliotek ordnas, det är snarast ett måste för många verksamheter. Det viktiga är i stället att alla samarbeten är ordnade så att båda aktörerna är aktiva och bidrar med sina respektive kompetenser. Skolan kan alltså inte lämna över ansvaret för verksamheten till folkbiblioteket.”²⁸

Enligt Nationella skolbiblioteksgruppen finns det grovt räknat tre olika lösningar för skolbibliotekens organisering i Sverige:²⁹

1. All skolbiblioteksverksamhet sköts av personal som är anställd vid folkbiblioteket och man använder samma bibliotekskatalog för allt bestånd.
2. Folk och skolbiblioteksverksamheten ligger på helt olika förvaltningar och man har skilda bibliotekssystem.
3. Vissa skolbibliotek eller skolbiblioteksfunktioner sköts på uppdrag av folkbibliotekets personal, dessa skolor betalar för tjänsten.

”Samverkan mellan folk och skolbibliotek tenderar att dels stärka den samlade kommunala medie-försörjningen såväl som att de olika bibliotekstypernas olika roller och ansvar blir tydligare”, skriver man i rapporten. Kartläggningen visar att samverkan mellan folk och skolbiblioteken på något sätt är beskriven i hälften av de aktuella biblioteksplanerna.³⁰ Generellt sett är det så att de kommuner som har kommungemensam bibliotekskatalog där alla bibliotekstyper ingår tenderar att ha lättare att samplanera verksamheten mellan folk- och skolbiblioteken i sina biblioteksplaner.

4.3.3 Skolbiblioteken i biblioteksplanerna 2015 (Kungliga biblioteket)

Kravet på kommunala biblioteksplaner kom till mycket för att skolbiblioteken var eftersatta. I förarbetena till båda årgångarna av bibliotekslagen står att läsa att lagstiftarnas intentioner var att förbättra skolbiblioteksområdet.

Det är vanligt att biblioteksplanerna sammanställs av personal från folkbiblioteket som inte alltid har god kännedom om skolbiblioteksverksamheten. Endast en fjärdedel av de aktuella biblioteksplanerna identifierar skolbiblioteken vid namn eller via antalsbeskrivningar. I en del kommuner finns det separata skolbiblioteksplaner, men de är inte alltid synkroniserade med folkbiblioteksplanerna så att man får en överblick över hela kommunen.³¹

Problematiken ligger ofta i att kommunerna/skolhuvudmännen räknar att det finns skolbibliotek på skolorna trots att de inte är bemannade eller att det görs något nyförvärv till bestånden. Avsaknaden av bemanning gör att det heller inte finns någon skolbiblioteksverksamhet att planera.

I och med att det ofta är folkbiblioteket som samordnar framtagandet av biblioteksplanen i kommunen är skrivningarna i planerna vanligen gjorda utifrån folkbibliotekets perspektiv och skolbiblioteken omnämns i en separat del i slutet av plandokumentet, ofta mer beskrivande än planerande.

Det framgår av kartläggningen att endast en fjärdedel av kommunerna med aktuell biblioteksplan

---

28. Skolbiblioteket – hur ser det ut?, s. 4, Nationella skolbiblioteksgruppen 2016

29. Skolbiblioteket – hur ser det ut?, s. 8

30. Skolbiblioteket – hur ser det ut?, s. 9

31. Skolbiblioteken i biblioteksplanerna 2015, s. 7

har något eller några mål för skolbiblioteksverksamheten i biblioteksplanen. Ännu färre innehåller uppföljningsbara mål.

4.3.4 Skolbiblioteket som pedagogisk resurs (Skolinspektionen, 2018)

Inspektionen gjorde en granskning av skolbiblioteken 2018 och skrev en ganska mörk rapport som beskrev ett väldigt ojämnt läge: variationen var stor vad gäller media och personal; skolbiblioteken var i låg utsträckning integrerade i skolans arbete och användes främst inom svenskundervisningen; skolbiblioteken stärker ofta inte arbetet med MIK (medie- och informationskunnighet); rektor tar ofta ansvar för det fysiska biblioteket, men *inte* för integreringen i det pedagogiska arbetet; skolbiblioteken har inte den roll de skulle kunna ha när det gäller värdegrunds- och jämställdhetsfrågor; elever med andra modersmål än svenska får ofta inte hjälp med litteratur på sina språk.

Många undersökningar pekar på rektorernas viktiga roll för hur skolbiblioteket ser ut och fungerar, men samtidigt visar det sig att rektorerna har dålig kunskap om skolbibliotekets möjligheter. De uttalar sig mest om skolbiblioteket som en boksamling för läsfrämjande insatser, mer sällan om informationskunnighet, eller samarbete med lärarkollegiet.³²

4.4 Ungdomar och läsning

Den grupp vars läsning minskar allra mest är unga, 15–24 år.³³ Larmrapporterna har varit många och Johan Svedjedal är så drastiskt att han säger att litteraturkonsumtionen håller på att *eroderas* i de yngre åldrarna.³⁴ Därför är det extra intressant att ta del av hur ungdomar upplever läsning och vad de tycker om den.

4.4.1 Unga berättar, (Svensk biblioteks förening, 2018)

I *Unga berättar*, beskriver ungdomar sin syn på läsning.³⁵ Ca 90 ungdomar från hela landet har deltagit i fokusgrupper. Synen varierar mycket beroende på vad det är de läser, och vilka läspraktiker de tillämpar. Skönlitterära böcker läses helst på papper, medan faktatexter och information uppfattas naturligt att läsa digitalt.

Det finns tecken som tyder på att oerfarna läsare hellre läser digitalt eller lyssnar på ljudböcker.

Populära genrer är fantasy, dystopier, science fiction, klassiker, själv- biografier och mer verklighetsbaserade böcker.

"Vid en närmare analys av materialet är det tydligt att de har en mer specifik syn på läsning beroende på i vilken kontext de läser, vilket syfte de har med sin läsning och vilket medieformat de använder när de läser. En tydlig skiljelinje förefaller att gå mellan den läsning de ägnar sig åt på fritiden och de läspraktiker som utspelas i skolan. De som associerar läsning till skolan har en tendens att beskriva läsning som en tråkig aktivitet medan de deltagare som förknippar läsning med fritid beskriver det som en rolig praktik som de frivilligt väljer att ägna sig åt."³⁶

---

32. Gärdén, s. 31

33. Mediebarometern 2018

34. Läsandets årsringar, s. 32

35. Unga berättar, 2018, s. 39

36. Unga berättar, s. 15

I beskrivningarna av läsoplevelser kan vi avläsa tydliga syften med att läsa. Det handlar om känslomässig beröring och identifikation i de utsagor vi såg tidigare. I andra utsagor uppges explicit att syftet med läsningen är att; "få vara någon annan och få vara någon annanstans ett tag och hitta nya slags människor, även om de inte finns på riktigt" (Stad 3), det vill säga att syftet utgörs av att man vill bli underhållen och att man kan relatera till karaktärer och/eller miljöer. Verklighetsflykt och nyfikenhet på andra världar uppges också som skäl till varför deltagarna menar att de läser.

Andra syften för att läsa skönlitteratur som anges är mer eller mindre instrumentella, dels handlar det att få någon slags grundläggande bildning och dels är syftet att få ett bättre ordförråd. Några menar att de läser för att lära sig hur man kan skriva egna böcker. En deltagare uppger att hen läser för att få beröm från föräldrar.

Generellt uppfattar ungdomarna läsning av skönlitteratur som något mysigt, som man helst gör i avslappnad och bekväm miljö på fritiden. Att läsa skönlitteratur i pappersbok betraktas som "riktig" läsning.³⁷ De beskriver också *var* de läser, rummet uppfattas som viktigt, och hur de tycker om att ha den fysiska miljön.

Det är viktigt vilket bemötande de får, de vill bli bemötta med seriositet och allvar, och de uppskattar att ha en relation till bibliotekspersonalen.

Läsning på skolans villkor, det vill säga när den uppfattas som instrumentell, anses tråkig. Så till den grad att samma bok som ansågs tråkig när den lästes i skolan, kan bli rolig och bra på fritiden. Det gäller alla ungdomar även de läsvana som säger sig tycka om att läsa.

4.4.2 Läs, bro´!, (Regionbibliotek Örebro)

I Region Örebro genomfördes ett projekt för att främja killars läsning på fritiden i samverkan framförallt mellan fritidsgårdar, studieförbund och folkbibliotek, 2013–2015, *Läs, bro´!* Metoden innebar bland annat: strukturerad samverkan, gemensam utbildning och relationsbyggande – även mellan de olika organisationerna. De 300 killar som telefonintervjuades i förundersökningen till *Läs, bro´!*-projektet³⁸ är generellt sett mer skeptiska till läsning än de i Unga berättar-rapporten. Ca 30 procent av dem säger att de nästan inte läser alls på sin fritid – de är inte intresserade och har inte tid. Men *om* de läser, läser de också helst analoga böcker som handlar om fantasy, spänning, eller biografier. Där är grupperna lika.

De intervjuade i Örebro-projektet delades senare upp i två grupper för fokusgruppsintervjuer: a/ såna som läser och b/ såna som *inte* läser. De som inte läser säger att läsning (antagligen av skönlitteratur) "är mer för äldre och för kvinnor, det är inte en del av unga killars verklighet". De säger sig också vara mera intresserade av facklitteratur och menar att de läser för att söka kunskap.

De tycker att det är viktigt med identifikation; att känna igen sig, och efterlyser mer tips och hjälp från skolan. Den faktor som skulle kunna påverka dem att läsa är "om de får höra om en bok om ett ämne eller person som intresserar dem".³⁹

Mot den bakgrunden är det framförallt tre utmaningar som en läsfrämjare står inför:

---

37. Unga berättar, s. 14

38. Redman, Marianne, Unga män och pojkar läser (2013)

39. Läs, bro´! Utvärderingen, 2015, s. 14

1. att överhuvudtaget tipsa om läsning,
2. att lära känna målgruppen för att bättre förstå vad som intresserar den,
3. att lyfta fram läsning som underlättar identifikationen för killar/tjejer, och motverkar synen på läsning som en genuskodad sysselsättning.

I Kulturrådets rapport 2015, *Med läsning som mål*, argumenterar Jonas Andersson för att arbeta med begreppet *fri läsning* i stället för *lustläsning* – som är mycket vanligt i läsfrämjasammanhang.⁴⁰ Han menar att ”fri läsning” är ett bredare begrepp som kan innefatta många fler motiv än lustläsning – som görs enbart för nöjes skull. Killarna i *Läs bro’!*-projektet ger honom rätt!

Fri läsning anknyter självklart till läsning på fritiden, som är ett område som betonas av *Läsdelegationen*. Delegationen lyfter speciellt läsning på fritidshem.⁴¹ Läsning via folkbiblioteken är ju självklart också kopplad till fri läsning. Det verkar viktigt för unga att läsa fritt, utan anvisningar och styrning.

Samtidigt kan lusten att söka kunskap vara en drivkraft att ta tag i läsningen för den grupp som inte läser på fritiden, och då är skolbiblioteket en självklar plats.

---

40. Med läsning som mål, Kulturrådet, 2015, s. 22

41. Barns och ungas läsning, s. 111–119

5. Diskussion

5.1 Folk- och skolbibliotekens olika förutsättningar att fungera läsfrämjande

Mycket av det som refererats i denna rapport handlar om problematiken kring skolbiblioteken där frågorna är tydliga och akuta; det handlar om bristen på skolbibliotek, bristen på utbildad personal, bristen på skolbibliotekens integration i skolarbetet m.m.

Folkbibliotekens läsfrämjande arbete är inte problematiserat i lika hög grad. En fråga som skulle behöva belysas är resurstilldelningen i förhållande till folkbibliotekens vida uppdrag. Sällan eller aldrig ser man till exempel medieanslaget beräknat i förhållande till antalet barn som biblioteket förväntas nå. Enligt biblioteksstatistiken för 2019 fanns det 1 årsverke för barn och unga på folkbiblioteken per 1085 barn, och nivån i kommunerna är mycket ojämlig! Inte heller förekommer mycket debatt om de metoder för läsfrämjande som folkbiblioteken utför. En ständigt återkommande problematik handlar om hur det läsfrämjande arbetet bör *utvärderas*. Den frågan tas upp i rapporten *Läsfrämjande som professionellt objekt* och är med i de sex punkter för utveckling som föreslås. (se 4.2.3 ovan)

De ännu större frågorna; varför blir man läsare, hur påverkar det identiteten, hur ser den sociokulturella omgivningen ut kring en läsare/icke läsare är frågor som skulle behöva ställas för att kunna skärpa och förnya läsfrämjarmetoderna.

Ett flertal studier visar att skolbiblioteken har en positiv inverkan på elevernas läsfärdighet, särskilt om det finns en skolbibliotekarie med bra kommunikation med eleverna.⁴² Mycket tyder dessutom på att det är skolbiblioteken, där det finns personal som känner barnen väl, som har bäst förutsättningar att inspirera dem som kommer ifrån läsovana miljöer. Det krävs oftast en relation till en person i botten, och ett uppbyggt förtroende. Ett skolbibliotek med ett bra rykte i en skola är en bra startpunkt. Eller ett fritidshem – apropå att Läsdelegationen lyfter läsning på fritiden, speciellt via fritidshemmen, som viktig. Då behövs också en bra samverkan mellan ett bibliotek och fritidshemet så att bibliotekariens litteraturkännedom och tillgång till litteratur kan komma in i processen – apropå att ta tillvara bibliotekariernas kompetens.

5.2 Folkbiblioteken utvecklar nya samverkansformer – bra om skolbiblioteken ingår där

I rapporten Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018 fokuserar Kungliga biblioteket på olika samverkansformer som utvecklas mellan kommuner och med regioner. Ett gemensamt bibliotekssystem, katalog och gemensam teknisk infrastruktur är en nyckel till utveckling av mediasamarbete samt beständighet i det, skriver KB⁴³. Gemensam medieplanering, transporter och liknande följer naturligt på ett gemensamt bestånd, men förekommer även i regioner utan gemensamt bibliotekssystem. I 117 kommuner finns olika gemensamma lösningar för webb och katalog. I de fall det finns ett katalogsamarbete är det vanligt att det även finns en *medieplan* eller någon form av *mediepolicy*.

---

42. Skolbibliotek för bildning och utbildning, s. 120–121

43. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018, s. 7

Dessutom förekommer mycket stödverksamhet från regional biblioteksverksamhet i form av samarbete, nätverk och kompetensutveckling med koppling till medieförsörjning. Här listas de typer av samarbeten som har identifierats utifrån det insamlade materialet:

- Katalogsamarbete, d.v.s. gemensam katalog och/eller bibliotekssystem
- Gemensam webbplats eller sökfunktioner
- Transporter och fjärrlån
- Samarbete kring fysiska medier eller licenser för e-medier
- Katalogiseringsarbeten

Katalogsamarbete, som samkataloger kan göra att medieanslaget påverkas. Det ger samordningsvinster och vissa inköp kan minskas, vilket bland annat också påverkar möjligheten att få inköpsstöd. Det verkar irrationellt att skolbiblioteken inte ska inkluderas i samverkansformerna, som också innebär besparingar för kommunerna.

5.3 Skolbiblioteken och läsfrämjandet

Frågan om skolbibliotekens läsfrämjande funktion har hittills inte belysts särskilt mycket i forskningen trots att det är en så viktig verksamhet som bedrivs av dem.⁴⁴ I de två stora rapporterna av Schultz-Nybacka och Gärden beskrivs problematiken med att integrera skolbiblioteket i undervisningen väldigt utförligt, medan skolbibliotekens läsfrämjande uppgift får ganska lite utrymme, vilket Gärden också kommenterar. Läsfrämjande är fortfarande det som elever och lärare i första hand förväntar sig av skolbiblioteket, men skolbibliotekarierna kämpar för att vidga skolbibliotekets roll för att motivera integration i undervisningen.

Skolinspektionen skriver i sin i sin rapport 2018 att en majoritet av de skolbibliotek som ingår i granskningen bedriver en verksamhet som stärker elevernas läsförmåga och läsinträsse. Arbetet med litteratur och med att utveckla elevers läsning är en av skolbibliotekets kärnverksamheter och har av tradition varit skolbibliotekens främsta arbetsuppgift.⁴⁵

En stor nederländsk studie visar att fler läsfrämjande aktiviteter försiggår när det finns ett skolbibliotek, och elever som ofta besöker ett skolbibliotek tycker mer om att läsa ju oftare de besöker det⁴⁶. Gärden menar att klassernas besök på folkbiblioteket inte påverkar elevernas inställning till läsning lika mycket som förekomsten av skolbibliotek. Samtidigt gör hon jämförelse med föräldrarnas utbildning, som har *ännu större* betydelse än förekomst av både skol- och folkbibliotek.

Skolbibliotekarien har ofta kännedom om elevernas läsförmåga och tar ibland del av lärares diagnosering och kartläggning av elevernas läsförmåga för att kunna hjälpa till att hitta relevant litteratur. Det är också vanligt att skolbibliotekarier lägger tid på att lära känna eleverna i klasser redan i förskoleklass för att fortsättningsvis kunna hjälpa dem att utifrån intresse och behov hitta lämplig litteratur. Eftersom läsfrämjande i huvudsak är en relationell verksamhet är det viktigt att lära känna eleverna.

Det är viktigt att både utveckla skolbibliotekets roll och integration i skolan, och att fortsätta utveckla skolbibliotekens läsfrämjande roll.

---

44. Gärden, s. 49

45. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs, Skolinspektionen, s. 15, 2018

46. Gärden, s. 50

5.4 Samarbete mellan lärare/ skolbibliotekarier/bibliotekarier

Det finns många rapporter som visar ett starkt samband mellan elevers läsmotivation och förekomsten av särskilt utbildade skolbibliotekarier som samarbetar med lärarna och lockar elever att vistas i skolbiblioteket med ett varierat utbud av litteratur och en miljö som inbjuder till läsning. Men det kan vara svårt att påvisa på vilket sätt det är just skolbiblioteket som gör skillnaden. Många variabler kan påverka resultaten och många undersökningar saknar uppgifter om till exempel föräldrars utbildningsbakgrund, ekonomiska förhållanden, klasstäthet m.m.⁴⁷

Skolinspektionens utredning visar att den viktigaste faktorn för att skolbiblioteken ska kunna stödja elevernas lärande, stimulera läslust och främja språkutveckling är bra samverkan mellan skolbibliotekspersonal och övrig skolpersonal.⁴⁸

Apropå integrerade folk- och skolbibliotek finns en undersökning som pekar på att ett skolbibliotek som finns inom skolans lokaler (bemannat) har mer samarbete med lärare och är bättre integrerat, än de som var integrerade folk- och skolbibliotek. I samma undersökning betonar lärarna starkt skolbibliotekets roll för elevernas läslust och läsvanor.⁴⁹

Men lärare och skolbibliotekarier har ofta olika åsikter om skolbibliotekariens roll: Följande citat ur uppsatsen *Informationskunnighet: en undersökning om högstadielärares och skolbibliotekariers uppfattningar* kan ses som tämligen typiskt: "När vi frågade lärarna om vad de ansåg vara bibliotekariernas främsta uppgift var det ganska självklart för dem att säga "bokprat" och "stimulera till läsning"; medan bibliotekarierna själva lika mycket ville se sig [...] som en pedagogisk resurs och som informationsspecialister."⁵⁰ Den ökande digitaliseringen gör att skolan behöver skolbibliotekariernas kunskaper i medie- och informationskunskap och källkritik i ökande grad.

Den bild som nu växer fram, bland annat i statistikrapporten för 2019 innebär att folkbiblioteken i ökande grad är involverade i bemanningen av skolbiblioteken. Ofta är bibliotekarierna antingen anställda av folkbiblioteket eller av både folk- och skolbiblioteket, och ofta har de flera arbetsplatser.⁵¹ Det innebär att deras arbetssituation är mycket splittrad.

Det verkar vara viktigt att både stärka skolbibliotekets integration i skolan, och stärka banden till folkbiblioteken där mycket kompetens och resurser finns som skolbiblioteken behöver, till exempel när det gäller försörjningen av litteratur på olika språk. Det är också viktigt att motverka eventuell isolering som ensamjobbade skolbibliotekarier ofta lider av. Nybacka beskriver till exempel positiva konsekvenser av det starka bibliotekari nätverket BUS i Västerbotten där flera stora gemensamma projekt bedrivs.⁵² Men för att skolbiblioteket ska utvecklas inom ramen för skolan är den organisatoriska tillhörigheten till skolan viktig.⁵³

---

47. Gärden, 2017 s. 21

48. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs, s 22, Skolinspektionen, 2018

49. Gärden, s. 42

50. Gärden, s. 43

51. Bibliotek 2019, s. 25

52. Nybacka, s. 157

53. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning, 2018, s. 49

5.5 Digitaliseringen ökar kraven på medie-, informations- och läskunnighet

Stefan Pålsson beskriver i artikeln *Skolbiblioteken En lagerlokal eller pedagogisk resurs* hur långsamt digitaliseringen av skolan går, i Sverige, men även i Europa. Han beskriver ett nytt digitalt landskap. Traditionella medier försvinner, Facebook och Google styr. Informationsfriheten och integriteten är i fara. "Det ständiga informationsflödet och vårt ökade beroende av digitala medier innebär ändrade krav på läsförmåga. Vi behöver kunna navigera i stora informationsmängder med en kritisk blick, och det handlar inte enbart om text utan också om ljud, bild och film. En sådan digital läsning är kognitivt krävande och förutsätter att vi utvecklat en rad olika förmågor utöver den traditionella läsförmågan. Samtidigt måste vi hela tiden ha i bakhuvudet att vi kanske inte får hela bilden, eftersom algoritmerna i sökmotorer och sociala plattformar anpassar innehållet. Det räcker alltså inte att vara källkritiska, utan vi måste också vara sökkritiska."⁵⁴

Apropå att kunna navigera i det nya landskapet understryker Håkan Fleischer också skolbibliotekets och skolbibliotekariens betydelse i sin avhandling *En elev – en dator, Kunskapsbildningens kvalitet och villkor i den datoriserade skolan*. Bland annat pekar han på att skolbibliotekarien och läraren kompletterar varandra på ett bra sätt när de tryckta läroböckerna börjar ersättas av nätbaserat material och det blir allt viktigare att kunna söka, hantera och värdera information. Förutom att ha en viktig uppgift när det gäller informationssökning, källkritik samt medie- och informationskunnighet, kan skolbibliotekarien hjälpa läraren att utveckla sin undervisning i en mer handledande riktning.

"Skolbibliotekets funktion som en lugn plats för eleverna där de har tillgång till trådlöst nät samt en vägledning som är anpassad efter deras behov ska inte underskattas", tillägger Fleischer. Här handlar det om skolbibliotekets demokratiska syfte och dess roll i att skapa större likvärdighet. Alla elever har inte tillgång till hjälp och stöd, en lugn plats eller nät hemma.⁵⁵

5.6 Elevers resultat och måluppfyllelse ur ett kulturellt perspektiv

Skolbibliotekens roll för läsfrämjandet och social mötesplats gör att de närmar sig den kulturella sfären. Nybacka skriver: "Forskningen på senare år har börjat uppmärksamma just de kulturella aspekterna av elevernas måluppfyllelse, resultat och allmän välmåga. Det kulturella perspektivet är också högst centralt även i fråga om annan slags verksamhet på skolan. Skolbibliotek och elevhälsan är tydliga exempel. Även om skolbibliotekarien inte deltar i betygsättningen, så kan skolbiblioteket medverka till arbetet med resultatutvecklingen på skolan.

De flesta insatser som har gjorts för att höja elevernas resultat har, under flera decennier, varit inriktade på olika slags *kognitiva färdigheter*, observerar Alli Klapp (2017). Ändå visar den samlade forskningen på området bilden av att de kognitiva färdigheterna ger begränsad förklaring till elevernas framgång. Det är inte minst insatser som stärker elevernas socioemotionella kompetenser som är effektiva för att hjälpa eleverna att utvecklas och prestera, både i skolan och i ett längre livsperspektiv. Socioemotionella kompetenser omfattar att vara medveten om sig själv och sitt lärande; kunna reglera sina känslor, vara emotionellt stabil, samt kunna utveckla relatio-

---

54. Den femte statsmakten, kap 9, s. 245

55. Den femte statsmakten, kap 9, s. 265

ner och samarbeten. Deras betydelse för elevernas resultat och framgång har fått starkt stöd i metaanalyser.”⁵⁶

I en undersökning (Shaper och Streatfield, 2012)⁵⁷ framkom att skolbibliotekariens sociala funktion var ett av de teman som framträdde efter en brittisk enkätundersökning, som egentligen syftade till att undersöka vad skolbibliotekarier gör. Bibliotekarierna lyfte fram att de arbetade aktivt med att skapa positiva relationer med elever, de ansåg att det var viktigt att finnas till hands, de såg som sin uppgift att skapa en god, välkomnande miljö som skiljde sig från klassrumsmiljön, de ville bidra till inkludering och till ett allmänt kulturellt intresse. De arbetade med särskilda metoder såsom biblioterapi. I sin undersökning fick forskarna en rad exempel på hur skolbibliotekarier arbetade med bibliotekets sociala funktion. Flera beskrev att elever använde skolbiblioteket som ett andningshål i vardagen, där de kunde pusta ut en stund mellan skolans alla krav och vara sig själva. På vissa skolor fanns läsklubbar där äldre elever stöttade yngre elever med läs- och skrivsvårigheter.

Socioemotionella kompetenser stärker elevernas inlärningsförmåga och skolbiblioteken har en viktig roll för att skapa ett bra kulturellt klimat på en skola.

5.7 Rummets betydelse är underskattad

I debatten har det ofta förts fram att skolbiblioteket är en funktion och inte ett rum. Diskussionen tas upp i Schultz Nybackas rapport i samband med exemplet Nacka gymnasiebibliotek där studierektorn säger: ”Biblioteket är inte en plats, det är en funktion. Det handlar om en kompetens som vi ska matcha mot lärarnas kompetens.”⁵⁸

Argumentationen kring funktionen är viktig för att klargöra skolbibliotekets pedagogiska roll i skolarbetet, men det framkommer ofta i rapporterna, inte minst från elev- och skolbibliotekariehåll, att rummet *är* viktigt. ”En plats där man kan slappna av och inte bli bedömd” säger eleverna i en undersökning. När ungdomar beskriver när, var och hur de läser i rapporten *Unga berättar* är den fysiska platsen väldigt viktig⁵⁹.

Ungdomar har ofta positiva känslor inför fenomenet bibliotek; det är ett ställe där de känner sig lite fria, umgås med kompisar och gör läxor.⁶⁰ Många elever vittnar också om skolbibliotekets fysiska rum som en arbetsplats. Paradoxalt nog växer rummets betydelse i skolor som tillämpar en-till-en tillgång till datorer, eftersom eleverna sitter där och arbetar. Samtidigt frigörs skolbibliotekarien som kan vistas mer ute i klassrummen.⁶¹

Skolbibliotekarier, som ju ofta strävar efter att utveckla bibliotekets sociala roll, hänvisar också till rummet som en plats där de – utan att vara den som sätter betyg – kan lära känna och hjälpa elever. Den sociala dimensionen i det pedagogiska arbetet uppmärksammas också alltmer. Nybacka skriver: ”Det är inte minst insatser som stärker elevernas socioemotionella kompetenser som är effektiva för att hjälpa eleverna att utvecklas och prestera, både i skolan och i ett längre livsperspektiv.” (se 5.6 ovan)

Flera viktiga förgrundsfigurer inom läsfrämjande har uttalat sig om rummets betydelse, till exempel

---

56. Nybacka s. 44

57. Gården, s. 65

58. Nybacka, s. 87

59. Unga berättar, Svensk biblioteksörening 2018

60. Unga berättar, s. 48

61. Gården, s. 84

Aidan Chambers⁶² som menar att man visar att man värdesätter litteraturen om man ordnar fysiska platser för den. Anne-Marie Körling föreslår frågor att ställa inför läsfrämjande miljöer: "Kan jag läsa här? Vill jag läsa här? Finns det böcker att läsa här"? Nick Jones, bibliotekschef i Huddinge säger, apropå pojkar som inte tillhör någon läskultur, att det är viktigt att göra rummet inkluderande: "Det gäller att hitta många samspelande faktorer för att övertyga pojkarna om att biblioteket är en plats att besöka."⁶³ En tung historisk referens är Loris Malaguzzi, grundaren av Reggio Emilias pedagogiska filosofi. Han säger: det finns tre pedagoger; *barnet* är den första, *pedagogen* den andra och *rummet* den tredje. Det gäller att ta tillvara den tredje pedagogens möjligheter.

---

62. Chambers, Aidan, Böcker inom oss och omkring oss.

63. Biblioteksbladet 08/2016, s. 22

6. Kulturrådets undersökningar

6.1 Intervjuer med 15 kommuner som inte sökt inköpsstödet på 4 år

Hösten 2020 genomförde Kulturrådet telefonintervjuer med 15 kommuner för att fråga vilka problem som uppstått kring inköpsstödet och varför kommunerna inte sökt stödet på länge.

De allra flesta av de tillfrågade kommunerna har problem att få fram de uppgifter som krävs angående skolbibliotekens budget för att ansöka om inköpsstödet. Problemen med att få ekonomisk redovisning kan grunda sig i att förvaltningarna har olika ekonomiska system och/eller olika budgetperioder. Problemen beror på olikheter i strukturer eller frånvaro av struktur, organisationerna hakar inte i varandra när det gäller biblioteksfrågorna. I det fall det finns integrerade skol- och folkbibliotek är det inget problem med redovisningen, men det är å andra sidan problem med att integrera biblioteket i skolarbetet.

I flera kommuner finns det utbildade bibliotekarier som är anställda av folkbiblioteket, men arbetar deltid i skolan. I de kommunerna nämns också svårigheter med att integrera skolbiblioteket i skolarbetet. Men om det finns en skolbibliotekarie fungerar samarbetet med folkbiblioteket överlag alltid bättre.

All forskning pekar på vikten av integration, det vill säga integration mellan skolbiblioteket och lärarna/skolan i övrigt samt stöd från rektor. Pamela Schultz Nybacka pekar på problemet med begreppet "integrerade bibliotek". När folkbibliotekspersonal talar om integrerade bibliotek menar de integration av biblioteksformerna, men när skolfolk talar om integrerade bibliotek menar de samarbete mellan skolan/lärarna och skolbiblioteket.

I Nacka kommun har alla folkbibliotek enskilda huvudmän, medan det finns både kommunala och enskilda skolor. Där finns en projektanställd som arbetar övergripande med läsfrämjande. Bibliotekschefen säger: "Nacka kommun kan inte tala med en röst", och det är ju den samordningen som inköpsstödet kräver. För flera kommuner gäller att det är svårt att tala med en röst, situationen är splittrad.

Sammanfattningsvis bekräftar telefonintervjuerna många resultat som redovisats i rapporterna i övrigt.

Sammanfattning

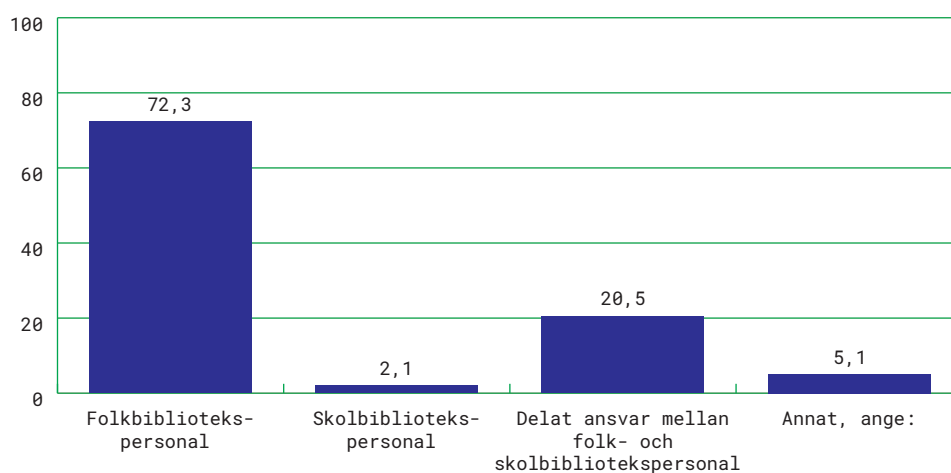
- 1 kommun har ej sökt på grund av inaktuell biblioteksplan
- 3 kommuner säger sig inte ha kontakt med skolan eller att det inte finns skolbibliotek i kommunen
- 4 kommuner har fackutbildade bibliotekarier anställda på folkbiblioteket som arbetar i skolan. Två bibliotekschefer talar om bristen på integration i skolarbetet och tycker organisationsformen är otillräcklig
- 4 kommuner har integrerade folk- och skolbibl eller är på gång att starta
- 5 kommuner har ej sökt på grund av sänkt medieanslag. För fyra av dem hände det för flera år sedan, och bidraget har glömts bort, bland annat beroende på att man anser sig ha ett bra medieanslag.
- 10 kommuner har ej sökt på grund av bristande samarbete med skolbibliotek och svårigheter att få information om skolbiblioteksanslaget

6.2 Enkät till Sveriges kommuner om inköpsstöd till folk- och skolbibliotek, ställd till bibliotekscheferna ht 2020

(Svarsfrekvens ca 70 procent)

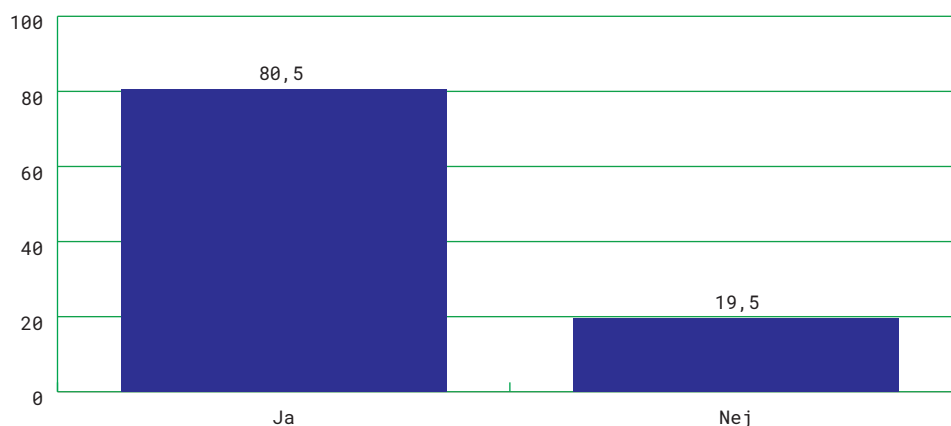
I samverkan med Sveriges kommuner och regioner (SKR) har Kulturrådet genomfört en enkätundersökning kring inköpsstödet som redovisas nedan. Frågorna skickades ut i december 2020 till kommunernas folkbibliotekschefer och besvarades i januari 2021. Svaren är därför präglade av ett visst folkbiblioteksperspektiv.

1. Vem/vilka brukar ansvara för ansökan till inköpsstödet till folk- och skolbibliotek?

Det är i hög grad folkbiblioteken som ansvarar för ansökningarna. I kommentarerna betonas problemet med att skolbiblioteken inte är aktiva och inte intresserade av stödet. Flera påleder för att stödet borde delas och sökas separat av skola- respektive folkbibliotek.

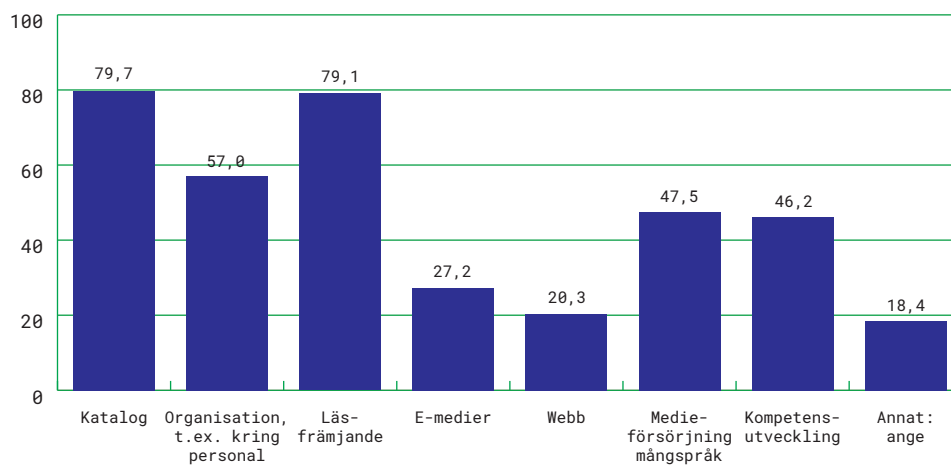
2. Finns det ett organiserat samarbete mellan folk- och skolbibliotek i kommunen, till exempel avseende katalog, läsfrämjande och personal?

Kommunerna redovisar i överraskande hög grad att samarbete förekommer mellan folk- och skolbibliotek, hela 80 procent.

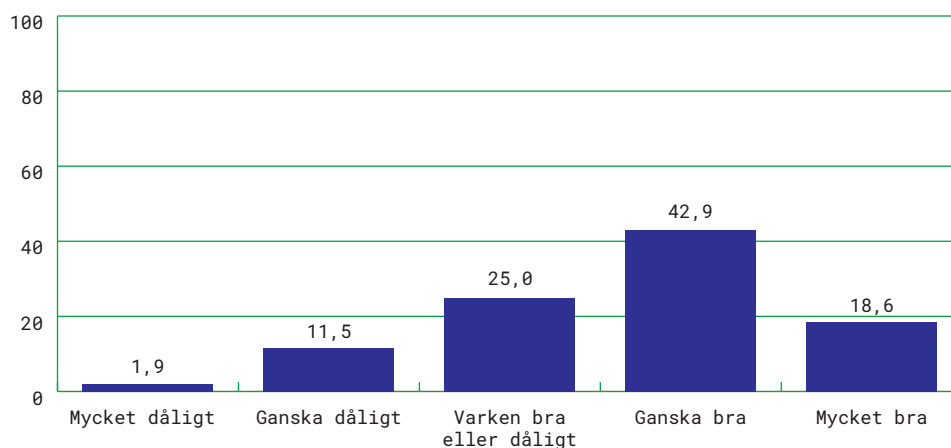
Inköpsstöd till folk- och skolbibliotek

3. Inom vilka områden sker ett samarbete?

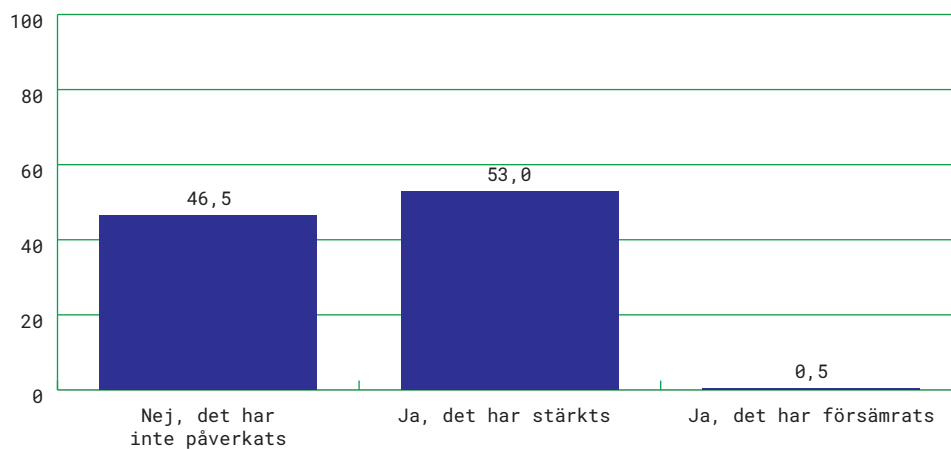
Katalogsamarbete och läsfrämjande är de vanligaste formerna av samarbete (ca 80 procent anger det). Hela 57 procent anger att de samarbetar kring personalfrågor, och närmare hälften anger att de samarbetar kring mångspråk och kompetensutveckling. Trots det är klagomålen bland kommentarerna vanliga när det gäller hur skolbiblioteken fungerar, deras kunskaper angående inköpsstödet och tillgången till resurser.

4. Hur tycker du att samarbetet fungerar på ett övergripande plan?

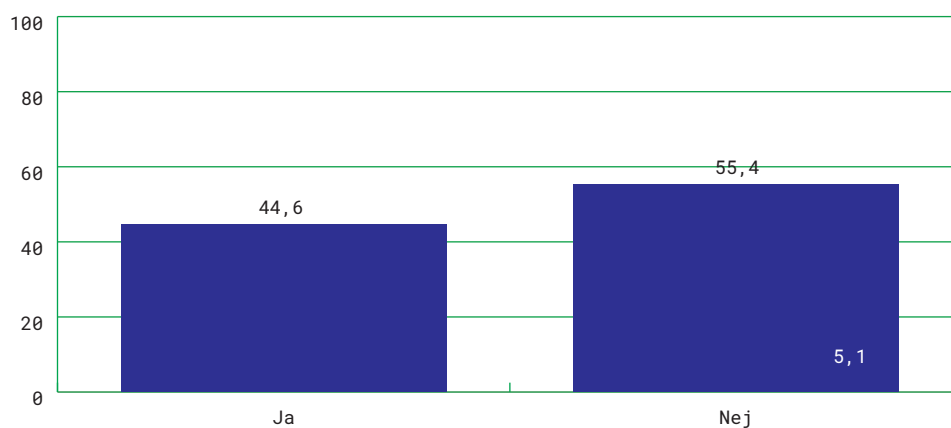
På frågan hur samarbetet fungerar svarar sammanlagt 60 procent att samarbetet fungerar ganska bra eller mycket bra, medan 25 procent tycker att det varken är bra eller dåligt. Frågan om inköpsstödet har påverkat samarbetet kan ses som en följdfråga. Där tycker 53 procent att inköpsstödet har stärkt samarbetet, men nästan lika många tror inte att stödet har påverkat samarbetet (46 procent).

5. Har inköpsstödet påverkat samarbetet mellan skola och folkbibliotek?

Eftersom ett av syftena med stödet var att stimulera samarbete kring läsfrämjande, tyder resultatet på att samarbetet är ett av de områden som borde förbättras.

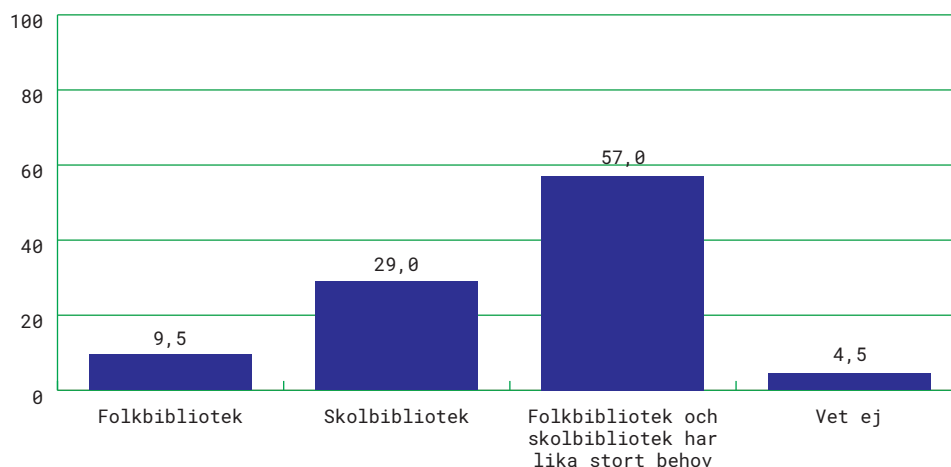
6. Pågår ett utvecklingsarbete av skolbiblioteken i kommunen på central nivå?

Enligt denna enkät pågår inget utvecklingsarbete av skolbiblioteken i mer än hälften av landets kommuner (55 procent), vilket är nedslående.

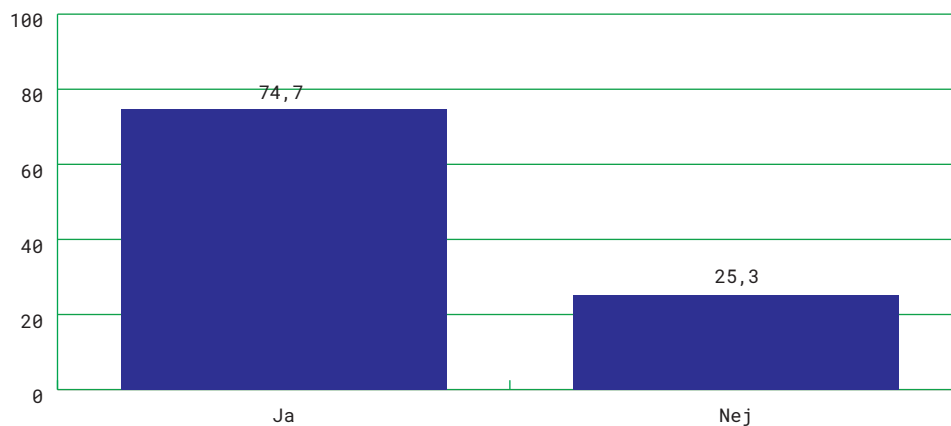
Inköpsstöd till folk- och skolbibliotek

7. Vilken bibliotekstyp upplever du har störst behov av inköpsstödet?

På frågan vilken institution som har störst behov av inköpsstödet svarar flertalet att behovet är lika stort (57 procent) vilket är ganska överraskande. Den allmänna meningen är nog att skolbiblioteken har större behov, och så beskrivs det ofta i kommentarerna. Många skriver där också att folkbiblioteken lägger mycket av stödet de förfogar över på skola/förskola, till exempel i kapprumsbibliotek eller bokpools. En vanlig kommentar är också att det behövs mer medel till personal än till media och en vanlig kommentar är att skolbiblioteken fungerar dåligt eller inte finns.

8. Hur tycker du att inköpsstödet fungerar?

Andelen kommuner som är nöjda med inköpsstödet är överraskande stort, ca 75 procent, medan 25 procent tycker att det behöver utvecklas.

Många skriver i kommentarerna att de tycker att högre krav borde ställas på stödet, samt att det borde styras hårdare. Flera uttalar en önskan om att kravet på bibehållet medieanslag inte ska tas bort eftersom det skyddar medieanslaget. I kommentarerna klagas det också på att det är krångligt att söka och att det ansvaret vilar tungt på folkbiblioteket.

7. Diskussion, utmaningar och möjliga förändringar

7.1 Ett samlat stöd

Syftet med inköpsstödet enligt förordningen är att: "bidra till att tillgången på litteratur på folk- och skolbiblioteken förbättras i syfte att främja intresset för läsning och litteratur". Sedan starten är syftet dessutom att befrämja samverkan mellan folk- och skolbibliotek och skapa dialog kring läsfrämjande verksamheten. Tyvärr har det i många kommuner mer kommit att handla om att mekaniskt fördela stödet och samla in budgetuppgifter för att bli berättigad till stöd. Johanna Hansson och Henriette Zorn skrev redan 2001 att det var förenat med stora svårigheter att samordna ansökningsförfarandet och påpekade att det inte alltid förekom så mycket verkligt samarbete mellan skol- och folkbibliotek.

Utvecklingen pekar mot mer och mer samverkan mellan kommuner, mellan regioner och kommuner, mellan skola och folkbibliotek osv. Samverkan förordas också i den *nationella biblioteksstrategin*, i *bibliotekslagen* och i *Läsdelegationens* rapport. Ett sammanhållet inköpsstöd där skola och kultur samarbetar stärker skolbiblioteken, men också folkbiblioteken. Den gamla sanningen att alla barn finns i skolan – som präglade folkbibliotekens arbete i decennier – är fortfarande sann och eleverna är en viktig målgrupp för folkbiblioteken. Det är viktigt för barn, ungdomar och elever att god samverkan och samsyn sker, för att ge en känsla av sammanhang.

Folkbibliotekens läsfrämjande verksamhet har utvecklats mycket under 2000-talet och har i högre grad än tidigare en egen plattform att agera utifrån – vilket ger en bättre utgångspunkt för samverkan med skolan. De olika biblioteksformernas uppdrag har blivit tydligare; folkbiblioteken agerar utifrån ett kulturuppdrag med fri läsning som mål medan skolans uppdrag är läsning inom ramen för lärande och utbildning.

Områden där samverkan kan göra stor skillnad är: samverkan kring personalförsörjning och utbildning; katalog- och webbarbete; abonnemang – till exempel när det gäller e-medier; litteraturförsörjning speciellt när det gäller litteratur för personer med andra modersmål än svenska och nationella minoriteters språk; anpassad litteratur för personer med funktionsvariationer bland annat via Legimus.

7.2 Problemet med bibehållet medieanslag

Villkoret att inte sänka medieanslaget har genom åren varit föremål för mycket diskussioner. Det kan tyckas underligt att staten kräver att medieanslaget ska bibehållas utan att ha några synpunkter på ingångsvärdet – som varierar mycket mellan kommunerna. Ojämligheterna i landet är stora vilket bland annat påpekas i bibliotekstatistiken 2019⁶⁴. Samtidigt uttrycker många kommuner tacksamhet över att kravet på bibehållet anslag håller deras medieanslag uppe.

En negativ konsekvens av villkoret att inte sänka medieanslaget är att kommunerna ibland ställs inför valet att sänka medieanslaget – och inte få inköpsstöd – *eller* anställa personal. Personal som arbetar med läsfrämjande är minst lika viktigt som tillgång till media – därför är det olyckligt att

---

64. Bibliotek 2019, Kungliga biblioteket

den konkurrenssituationen uppstår. En förändring som diskuteras är att göra det möjligt att minska medieanslaget proportionellt till förmån för läsfrämjandetimmar.

KB's statistikrapporter visar på samband mellan höga nyckeltal för personal och högt deltagande i aktiviteter och utlån av media.

Att behovet av personal är stort framgår också av biblioteksstatistiken för 2019: skolbiblioteken har 0,17 årsverken per 100 elever, vilket är ungefär en heltidstjänst på 500 elever. På folkbiblioteken finns det 1 årsverke för barn och unga per 1 085 barn.

Dessa siffror är medeltal men nivån i kommunerna är *mycket* ojämlig, både när det gäller skolbibliotek och folkbibliotek! I den nationella biblioteksstrategin lyfts också vikten av mätbara mål och nyckeltal och ett nyckeltal nämns som särskilt viktigt: "nyckeltal som kan vara meningsfulla att beräkna är andelen elever per heltidsanställd skolbibliotekarie."⁶⁵

Folk- och skolbibliotek befinner sig ofta i olika förvaltningar utan att ha möjligheter att påverka varandras budgetar. Ibland straffas den ena biblioteksformen när den andra inte håller mediebudgeten. Kulturrådet undersöker möjligheten att behålla en samlad ansökan men separera ansökningar och redovisningar så att utfallet inte ska påverka den andra parten orättvist. En annan möjlighet, som är under diskussion, är att ställa andra villkor för att få stöd än bibehållet medieanslag, det skulle kunna handla om organisation kring läsfrämjandearbetet, inriktning och innehåll.

7.3 Inriktning av inköpsstödet

I Kulturrådets enkätundersökning (6.2 ovan) handlar en hel del kommentarer om att ge stödet en tydligare inriktning. En önskvärd inriktning är att styra stödet i högre grad mot de prioriteringar som görs i *bibliotekslagen* det vill säga till medier för personer med funktionsnedsättning, nationella minoriteter, personer som har annat modersmål än svenska. Stödet bör också i ökande omfattning användas i verksamheter som uppmuntrar barns och ungas delaktighet i enlighet med barnkonventionen för att öka deras känsla av att läsningen är en angelägenhet för dem.

Skolbiblioteken har stora problem med medieförsörjning, vilket bland annat framgår av rapporten *Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018*⁶⁶. De problem som beskrivs handlar också om medieanslag, bemanning och kompetens, tillgång till e-medier och mångspråksmedier, men speciellt upplevs bristande medieanslag som ett stort problem, och skillnaderna mellan skolbiblioteken beskrivs som stora.⁶⁷ Skolbibliotekens behov av stöd till medieinköp är uppskattningsvis större än folkbibliotekens eftersom välutrustade skolbibliotek ofta saknas i kommunerna. Inköpsstödet med nuvarande budgetanslag är inte dimensionerat för att täcka de grundläggande behoven vid uppbyggnad av bibliotek, det är ett stöd till *befintliga* bibliotek. Därför bör inköpsstödet *inte* användas till uppbyggnad av nya skolbibliotek.

Läsdelegationen föreslår olika utvecklingsområden och poängterar *den fria läsningens* betydelse, vilket också Svensk Biblioteksförning gör i rapporten *Unga berättar*. Förutom *små barns språkutveckling*, ser Läsdelegationen *skolbiblioteken* som institutioner som kan spela stor roll för barns och ungas fria läsning, liksom *fritidshemmen*. Läsdelegationen poängterar att fritidshemmen är en unik svensk företeelse som borde få en mer framträdande roll när det gäller att arbeta läsfrämjande.

---

65. Demokratins skattkammare, s. 17

66. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018, s. 57

67. Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning, 2018, s. 57

Det verkar klokt att skola/fritidshem och folkbibliotek samarbetar *kring läsning på loven* som till exempel sker i projektet *Sommarboken* och en del *läslovsaktiviteter*. Inköpsstödet medel har ofta använts i sådana sammanhang och det är en inriktning som borde prioriteras även i framtiden.

Apropå inköpsstödet inriktning är det värt att notera att inköpsstödet är ett stöd till bibliotekens *reguljära verksamhet* som ska beskrivas i läsfrämjandeplanerna. Det är en stödform som inte ställer krav på nytänkande utan snarare strategiskt, långsiktigt tänkande. I ansökningsformuläret ombeds kommunerna beskriva sitt arbete gentemot fyra olika målgrupper: nyfödda och föräldrar, förskolebarn, skolbarn och barn- och unga på fritiden. Det är många kommuner som fått stöd kontinuerligt under flera decennier och det har stabiliserat olika verksamheter som till exempel gåvoböcker till nyfödda, utlåning av tematiska bokpåsar, mångspråkscentraler, anpassade medier, klassuppätning m.m. Den stödformen gynnar särskilt resurssvaga kommuner med mindre möjligheter att söka projektstöd och andra utvecklingsstöd.

Kulturrådet ser alltså *bibliotekslagen*, *barnkonventionen* och *Läsdelegationens* rapport som övergripande rekommendationer för hur stödet ska användas. Det är möjligt att andra tidsbegränsade satsningar kan göras, men en målsättning är att inte detaljstyra stödet för hårt och därmed låsa möjligheten till lokal anpassning. Däremot tydliggör Kulturrådet att stödet, 34 miljoner kronor till 290 kommuner *inte* bör användas till uppbyggnad av bibliotek från grunden. Ett riktat statsbidrag för att bygga upp skolbibliotek skulle behövas.

Bidragsinformationen på Kulturrådets webbplats kommer att ses över och förnyas vad gäller inriktning och villkor.

7.4 Hur kan samverkan stödjas och utvecklas?

Folkbiblioteken upplever det som ett stort problem att samla in uppgifter från skolan, vilket bland annat beskrivs i Kulturrådets enkät med kommuner som inte sökt Inköpsstöd till folk- och skolbibliotek på minst fyra år.⁶⁸ Tio av de 15 intervjuade kommunerna har inte kunnat söka på grund av bristande information från skolan om skolbiblioteken.

Läsdelegationen understryker att samarbete över sektorsgränser är viktigt, vilket uttrycks i mottot: *läsning är en fråga för hela samhället*, och pekar samtidigt på svårigheten att etablera långsiktig samverkan när den inte stöds av den nationella nivån. Samarbetet kring inköpsstödet har påverkats negativt av att strukturerna har saknats. Frågan är hur den samverkan som inte riktigt har gått att etablera kring inköpsstödet hittills ska kunna skapas. För att få till den behövs ett starkare organisatoriskt stöd från både skol- och folkbiblioteksförvaltning. Kulturrådet rekommenderar att kommunerna tillsätter representanter från folk- respektive skolbibliotek som har i uppdrag att samverka kring stödet, det vill säga utsedda kontaktpersoner med mandat att samarbeta. Deras uppdrag skulle – förutom att handla om inköpsstödet – även kunna beröra andra frågor med anknytning till läsfrämjandeuppdraget som *kompetensutveckling* och *vidareutbildning*.

Skolbiblioteksutredningen *Skolbibliotek för bildning och utbildning*⁶⁹, föreslår att den *regionala biblioteksverksamheten* skulle få ett vidgat uppdrag som även omfattar skolbiblioteken bland annat för kompetensutveckling och där är ju samverkan med folkbiblioteken redan stark. Skolbiblioteksutredningen påpekar också att nödvändiga strukturer för samverkan saknas och behöver stärkas.

---

68. Intervju med 15 kommuner, Kulturrådet, 2020

69. Skolbibliotek för bildning och utbildning, SOU 2021:3, s. 233

Kanske kunde arbete med en *skolbiblioteksplan* vara en del av samverkan, samordnad med övrig biblioteksverksamhet i kommunen för att få till helhetssynen kring barn och ungas läsning och läsfrämjande. Visserligen ställer bibliotekslagen krav på att de kommunala biblioteksplanerna ska omfatta skolbiblioteken, men planerna är ofta skrivna ur ett folkbiblioteksperspektiv.⁷⁰ Skolbiblioteksutredningen föreslår också att *skollagen* borde innehålla krav på skolbiblioteksplaner.⁷¹

Samverkan med *friskolor* har ibland givit upphov till osäkerhet i arbetet med inköpsstödet. Skolor med enskilda huvudmän har rätt att ta del av stödet och kulturrådet har uttryckt att de kan göra det om de:

1. redovisar sitt medieanslag
2. deltar i ansökningsförfarandet
3. beskriver hur de arbetar läsfrämjande.

Helhetssyn och samarbete kring barns och ungdomars läsning framstår som allt viktigare, speciellt med tanke på den ökade *digitaliseringen* som ställer krav på ungdomarnas förmåga, både när det gäller medie- och informationskunnighet, källkritik och läsförmåga. Det understryks särskilt av Stefan Pålsson⁷² i artikeln *Skolbiblioteken, lagerlokal eller pedagogisk resurs*. Samarbetet mellan lärare och skolbibliotekarier framstår som extremt viktigt i det sammanhanget, liksom att lyssna på ungdomarnas tankar om läsning och vad som inspirerar dem till läsning. Samtidigt som läsförmågan blir viktigare i ett digitaliserat landskap sjunker siffrorna för ungas läsning som Johan Svedjedal på påpekar i *Läsandets årsringar*.

Kulturrådet framhåller att den viktigaste faktorn för att stödja samverkan kring inköpsstödet är att skapa strukturer kring ansökningsförfarandet hos bägge förvaltningarna, det kan till exempel innebära att kontaktpersoner utses.

7.5 Hur går Kulturrådet vidare med förslagen

För närvarande pågår ett arbete med att se över myndighetens arbete med riktade statsbidrag till kommuner. Det ska vara lätt att söka, det ska vara förutsägbart och med ett tydligt syfte. Kulturrådet ser över fördelningsprinciperna och ansökningsförfarandet för inköpsstödet; till exempel bidrag per barn, minsta bidragssumma (30 000 kronor), och övriga kriterier för bidraget.

Diskussion kommer att föras med olika parter, framförallt Skolverket, om eventuella ändringar av inköpsstödet, som förtydligande av inriktningen, kontaktpersoner för att stärka samverkan etc. Därefter kommer olika informationsinsatser att göras gentemot både folk- och skolbibliotek och eventuellt kommer nya riktlinjer att tas fram.

Inköpsstödet styrs av en förordning som regeringen beslutar om. Ett förslag till ändring av inköpsstödet förordning (2018:66) är inlämnad till budgetunderlaget för 2022–2024. Förändringarna måste vara genomdiskuterade och långsiktigt hållbara, vilket gör att det tar tid att komma fram till hur det bör formuleras. Förändringen berör §7 där villkoren för stödet beskrivs. Förslaget handlar om att kunna kvitta ett ökat antal personaltimmar mot sänkt medieanslag i budget och redovisning.

---

70. Skolbiblioteken i biblioteksplanerna 2015, s. 7

71. Skolbibliotek för bildning och utbildning, SOU 2021:3

72. Den femte statsmakten, kap 9, s. 245

I remissvaret på skolbiblioteksutredningen *Skolbibliotek för bildning och utbildning* kommer Kulturrådet att framföra synpunkter, bland annat på utredningens förslag till förändring av inköpsstödet förordning.

I samband med pågående översyn av inköpsstödet och skolbiblioteksutredning, ökar Kulturrådet stödet med 10 miljoner kronor, förstärker kommunikationen och förnyar informationen med särskild adress till skolorna, eftersom det visat sig att kunskapen om stödet är låg i skolvärlden.

Kulturrådet vill påminna om att alla förslag och tankar som finns i detta kunskapsunderlag är arbetsmaterial i en utvecklingsprocess som pågår. Ingenting är ännu beslutat och fastslaget.

8. Referenser

Bibliotekshögskolan

Läsfrämjande som professionellt objekt. Rapport från fortbildning och följeforskning i ett interregionalt bibliotekssamarbete. Jenny Lindberg, Julia Pennlert, Maria Ringbo, 2020

Kulturrådet

Andersson, Jonas, *Med läsningen som mål.* Kulturrådets skriftserie 2015:3

Corneliuson, Cay, *15 telefonintervjuer med kommuner som inte sökt inköpsstöd på fyra år.* 2020

Hansson, Johanna, *Inköpsstödet 1997–2001,* Rapport till Kulturdepartementet

Zorn, Henriette, *Gräddes på moset eller lidande?*

Kungliga biblioteket, statistik

Bibliotek 2019. Offentligt finansierade bibliotek

Folk- och skolbibliotekens medieförsörjning 2018 – en översikt

Skolbibliotek i biblioteksplanerna 2015. Kommunala bibliotek.

Trend 2017 – Kommunala biblioteksplaner

Kungliga biblioteket/nationella biblioteksstrategin

Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi, 2019

Gärdén, Cecilia, *Skolbibliotekets roll för elevers lärande,* En forsknings- och kunskapsöversikt 2010–2015, Stockholm, 2017.

Nybacka, Pamela Schultz, *Värdet av skolbiblioteket,* En verksamhet för elevers utbildning och bildning, Stockholm, 2019

Pålsson, Stefan, *Skolbiblioteken En lagerlokal eller pedagogisk resurs? Kapitel 9: Den femte statsmakten /* Sekreteriatet för en nationell biblioteksstrategi, Stockholm

Behöver biblioteken barnen – eller är det barnen som behöver biblioteken? Helena Danielsson, Agneta Sommansson

Läsdelegationen

Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället. SOU 2018:57

Nationella skolbiblioteksgruppen/Kungliga biblioteket

Skolbibliotek – hur ser det ut? 2016

Skolinspektionen

Skolbibliotek som pedagogisk resurs, Stockholm 2016

SOU 2021:3

Skolbibliotek för bildning och utbildning. Delbetänkande av utredningen om stärkta skolbibliotek och läromedel.

Svensk förläggarförening

Läsandets årsringar. Rapport och reflektioner om läsningens aktuella tillstånd i Sverige, Anna Nordlund och Johan Svedjedal, Stockholm, 2020

Svensk biblioteksförning

Läsfrämjande – förnyelse behövs, 2008

Hedemark, Åse, *Unga berättar. En studie av ungas syn på läsning och bibliotek.*, 2018

Biblioteksutveckling, Region Örebro

Corneliuson, Cay, *Läs, bro'! Utvärderingen*, 2015

Till denna kunskapsöversikt finns bilagor publicerade separat på Kulturradet.se. Bilagorna innehåller sammanfattningar av de studier och rapporter som refereras till i översikten.

Kulturrådet
Box 27215, 102 53 Stockholm
Besök: Borgvägen 1-5
Tel: 08 519 264 00
E-post: kulturradet@kulturradet.se

© Statens kulturråd 2021
ISBN: 978-91-87583-63-6

kulturradet.se